

VESZELINOVICH MAGDOLNA

A DÉLSZLÁV
NÉPKÖLTÉSZET
FELFEDEZÉSE

A NÉMET ÉS MAGYAR IRODALOMBAN

BUDAPEST, 1944

DANUBIA KÖNYVKIADÓ

A MINERVA lezárta huszadik évfolyamát. Visszatekintve a végzett munkára, úgy érezzük, hogy a Minerva jegyével kiadott tanulmányok sokféle módon, váltakozó sikerrel, de egy akarat-
tal és egyenlő buzgalommal igyekeztek megköze-
líteni azt a célt, amit folyóiratunk kezdettől fogva
maga elé tűzött és a szellem történet szóval
jelölt meg. A Minerva tanulmányai ebben a célban
egymásra találtak, mert különbség nélkül arra tö-
rekedtek, hogy a történelmi gondolkodást az
idealizmus és a filozófiai tudatosság magasabb
fokára emeljék. Ez a törekvés fogja vezetni folyó-
iratunkat továbbra is. Ezután is lemondunk az
extenzív gondolatterjesztés eszközeiről és tartóz-
kodni fogunk a népszerűsítés gyakorlati eljárásai-
tól. Meddőnek tartunk minden polémiát és tárgy-
talannak érezzük a tudománypolitikai kompro-
misszumokat és áthidalásokat. A Minerva a maga
zárt körén belül minden sorával tovább akar mun-
kálni távoli célja megvalósításán, tudva azt, hogy
a történelmi mult a mi jelenünk egyik élő alkotó
eleme: hogy a történelem tudománya semmiféle
módszernél nem állapodhatik meg, mert maga is
folytonos küzdés, haladás és teremtvő fejlődés, mint
az élet maga; folytonos újrakezdés és revízió,
amely önmagunkból indul ki és önmagunkhoz tér
vissza. Hisszük, hogy továbbra is lesznek, akik
törekvéseinkben támogatni fognak.

---

*A MINERVA évenként több füzetben
jelenik meg. Egyes füzet ára 4.— P.*

*Cím: Danubia könyvkiadó, Budapest, IV.,
Apponyi-tér 1. Telefon: 382—138.
Postatakarékpénztári befizetés: 57.054.*

VESZELINOVICH MAGDOLNA

A DÉLSZLÁV NÉPKÖLTÉSZET FELFEDEZÉSE

A NÉMET ÉS MAGYAR IRODALOMBAN

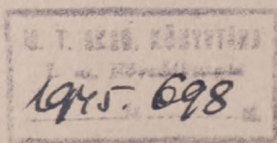
BUDAPEST, 1944

DANUBIA KÖNYVKIADÓ

Minerva—Könyvtár

157.

Felelős kiadó: Veszelinovich Magdolna.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.

A nyomdáért felelős: Mészáros József igazgató.

A délszlávság sok századon keresztül többé-kevésbbé idegen uralom alatt élt, s ezért műveltségben a többi európai néppel hosszú ideig nem tudott lépést tartani. Ezért mind irodalma, mind pedig másvonatkozású műveltsége a többi európai népekhez viszonyítva kezdetben jóval elmaradt. Népköltészete azonban kivétel — talán épp az elnyomatottság miatt — egyhamar oly magas színvonalúvá fejlődött, amilyen más nép-nél alig található. Grimm Jakab még a szerb-horvát nyelvet is megtanulta, csak hogy jobban megismerhesse e népdalok szellemét. Felvetődik a kérdés, milyen okok idézték elő a délszláv népköltészet ilyen gazdagságát? A válasz egyszerű. A török uralom, amely állandóan ostromozta és rémületben tartotta a délszlávokat, végül is magábazárkozottá tette ezt a kis népet. Elvágvá a művelt világtól, elhagyatottságában, századokon keresztül a népszokást és a népdalt ápolta és ezzel megőrizte sajátos faji tulajdonságát. Egyik nemzedékről a másikra szállt a dalokban megörökített hagyomány. Öreg guzlárok tartották fenn hosszú időközön át a dalokat a dicső multról, hajdani királyokról és hősokról énekeltek. Így alakulhatott ki távol minden idegen befolyástól az egyéni népköltészet.

A romantikus kor, amely egész Európa műveltségét új irányba terelte, nem marad hatás nélkül a különböző államokhoz tartozó, feldarabolt délszlávságra sem. Szunnyadó nemzetisége felébred és egymásután bukkannak fel e nép kiváló fiai, akik külföldön idegen műveltséget szívva magukba ráeszmélnek arra, hogy nemzetüknek önálló kultúrára van szüksége. Ezek, (pl. Karadzics, Kopitár Jernej, Obradovics Dositej, Gaj Ljudevit, Strossmayer Juraj) önálló kultúra megteremtésére törekszenek, amely a nemzeti öntudatot fenntartja. Eszméjük és céljuk: a délszlávokat délszláv kultúrában nevelni. De magukra utalva, egyedül nem tudták volna eszméjüket megvalósítani. Ebben segítségükre voltak barátaik, olyan erősebb nemzetek fiai, kik a nemzeti műveltség szilárd alapjával

már rendelkeztek. Az imént említett délszláv reformátorok legtöbbje Bécsben töltötte tanulmányi éveit, érthető tehát, hogy itt találtak azokra a barátokra, akik kitűzött céljuk elérésében segítségükre voltak.

Grimm Jakab (majd pedig Vilmos is) volt az összekötő kapocs a német és a délszláv romantika között. Ő segítette és ösztökélte őket irodalmuk fejlesztésére, különösen a már meglevő népdalok gyűjtésére. Miután Grimm rámutatott a népdalok értékére, sokan figyeltek rá. Nemsokára Goethe érdeklődött élenken a délszláv népdal iránt. Az ő szavát sokan követték: Talvj, Gerhard, Kapper stb. egymásután fordították németre a délszláv költők műveit és foglalkoznak is velük. (Függetlenül tőlük, Herder már korábban foglalkozott néhány délszláv népdallal, de miután kevéshez juthatott hozzá, érdeklődése is lanyhulni kezdett.)

Már a XVI. században találunk feljegyzéseket a német irodalomban, amelyek a délszláv népköltészettel foglalkoznak. Ezek többnyire kutatók visszaemlékezései voltak, kutatóké, akik a Balkán félszigeten jártak és útjukon megfogták őket a furcsa-idegen, mélyen megrázó történet, amelyet a népdalba foglalt és énekelt. Ezek a történetek vagy az egyén végzetét vagy az egész törzs tragédiáját tolmácsolták.

Gerlach Stephan (1674) útinaplójában mindazt feljegyzi, amit tapasztalt és hallott az úton: Pirott (szrb-bulgár határváros) közelében egy vár romjait pillantotta meg. A nép azt mesélte róla, hogy hajdan a népdalok egyik hősének, Obilics Milosnak vára volt. Későbbi feljegyzéseire visszatekintve így ír:

— „Nach dem Essen, haben die Jungfern in einem Reyhen getanzet und Chorweise gesungen, je zwei und zwei miteinander ... Auf den Abend des 1. Juli oder Heymonats, ... Kamen viel Bulgaren von Ernd und aus dem Felde herein, und sungen ihre gewöhnliche Rayen Lieder (524).“

Naplójában továbbá a halotti versekről is beszámol.

¹ Curčin Milan „Das Serbische Volkslied“ Leipzig 1905, 15. 1

Rajta kívül Busbeque² foglalkozik a délszláv halotti énekekkel.

A népköltészet iránti érdeklődést európai viszonylatban Percy ébresztette fel. Németországban Herder volt a lelke a népköltészetet felfedező mozgalomnak. A *Stimmen der Völker* c. népdalgyűjteményben az egész világ népköltészetéből egy-egy igazgyöngyöt szedett össze. A Grimm testvérek, különösen pedig Jakab, folytatják Herder megkezdett munkáját.

I.

Herder. A Sturm und Drang korszak.

Kacsics gyűjteménye Fortis útján Herderhez jutott. — Herder három morlak-fordítása.

A *Volkslieder*ben Herder négy „morlak”³ verset közöl, amelyekből hármat ő maga fordított németre. A negyediket, legszebbet, Goethe fordításában közölte. Ezek: *I. Ein Gesang von Milos Cobilich und Vuko Brankovich*, *II. Radoslaus*, *III. Die schöne Dolmetscherin*, *IV. Klaggesang von der edlen Frauen des Asan-Aga*.

Herder a három dalhoz közvetítő útján jutott, ez az oka annak, hogy származásuk sokáig homályos volt. Mi már nem csak azt tudjuk, milyen úton kerültek a német költőhöz, hanem eredetüket is tisztázottnak tekinthetjük.

Kacsics Miosics Andrija (1690–1760) makarszkai franciskánus barát 1756-ban Velencében szerb nyelven egy gyűjteményt adott ki; címe fordításban így hangzik: „A szláv nép kellemes beszélgetése”. E gyűjtemény délszláv motívumu, népi stílusu verseket tartalmaz. A könyvet a nép részére írta, hogy azt keresztény szláv szellemű nevelésben részesítse. E ver-

² Curčín Milan: „Das Serbische Volkslied” 15. lap: Bekanntter Österreichischer Gelehrte, Reisende und Diplomat des 16. Jh., Busbeque (Busbequius) in dem Teile seiner Reise nach Konstantinopel (Itinerarium), wo er einige Züge aus dem Leben des Volkes der Serben und Bulgaren mittheilt.

³ Morlakoknak nevezték az ortodox bevándorlókat Dalmáciába, akiket kalózeknak és rablóknak tartottak a szomszéd népek. („Viaggio in Dalmacia”, I. Fortis és Osservazioni 68. l. „Etimologia del nome Morlachi, loro origine e lingua” Lovrich.)

sek között kevés a valódi népdal, ezeket is Kacsics átdolgozta. Ilyen a „A szép tolmácsnőről“ szülő vers is. Az átdolgozott dalokat a nép átvette Kacsicstól, azonban Kacsics nevét elfelejtette és a XVIII. században, amikor egy olasz kutató, Fortis Alberto Dalmáciában jár, a Kacsics által átdolgozott verseket már mint eredeti népdalokat jegyezte fel. Fortis nem is sejtette, milyen értékes adatokat őrzött meg ezekkel a versekkel az utókor számára. Mivel nem ismerte a dalmát lakosság nyelvét, a feljegyzéshez és fordításhoz dalmát barátai segítségét kérte. Első délszláv vonatkozású műve az Osservazioni sopra l'isola di Cherzo ed Osero,² valamint angol barátjához, Seymondszhoz írt levele. Itt közli az első morlak-vers fordítását „Canto di Milos Cobilich e di Vuko Brankovich“ címen. A versre vonatkozólag következőket írja:

— „Io era in colera von questo abuso di tradizione: ma me la sono lasciata passare; dopo che o trovato che nello stesso modo si perpetuano molti curiosi e interessanti pezzi di Poezia nazionale all uso de vostri Celti Scozzesi fra' contadini specialmente... Voi non vi troverate gran di fantasia, niente de maraviglioso, non vani ornamenti: ma bensi condotta quanto in alcun altro Poema, e cognizione dell' uomo e carattere di nazione, e cio, che mi sembra priu pregevole, esatissima verita Storica“.

A levélben továbbá megigéri, hogy erről bővebben számol be. Tudjuk, hogy Kacsicsnak nem is volt több mondanivalója, mint amennyit Fortis előző levele tartalmaz. Ez a vers tehát Kacsicstól származik. Fortis Kacsicsot, mint forrást, nem említi.

Fortist baráti kapcsolat fűzte Raspe Caselli professzorhoz; 1771-ben ketten együtt Eutinból Strassburgba utaztak. A Viaggio-ban Fortis sokszor említi Raspet dicsérően.) Ez a Raspe volt ezután az összekötő kapocs Fortis és Herder között. 1773. pünkösd estéjén Herder figyelmezteti Raspet: „Dass Sie insonderheit auch Dalmazien nicht vergässen, bäte angelegentlichst.“³ 1773. június 7-én Raspe elküldi Herdernek⁴

² Saggio d'Osservazioni sopra l'isola di Cherzo ed Osero d'Albero Fortis, della societa Imperiale, e reale di Siena ec. In Venezia, MDCCCLXXI“ 4°. 169.

³ Weimarisches Jahrbuch, III. 49.

⁴ S. R. Haym, „Herder nach seinem Leben und seinen Werken“ Berlin, 1885. II. 62. lap.

Fortis fordítását az Osservazioniból. Ma már nem tudjuk megállapítani, vajjon Herder az olasz szöveget Goethe Klaggesang fordítása előtt vagy után fordította-e németre.

A két másik morlak-verset, a Radoslaust és a Die schöne Dolmetscherint Herder gothai Ágost herceg által szerezte meg.⁵ 1778-ban Londonderry Federico Hervey püspök útján jutott hozzá a két vershez. A püspök 1771-ben Fortissal Dalmáciában járt⁶ s elküldte őket a hercegnek. Ez pedig Herdernek továbbította őket. Ezek a versek ugyancsak Kacsics-tól származnak. Egyiket Kacsics maga nevezi népdalnak⁷ s bár saját ízlése szerint dolgozta őket át, mégis észrevehető népdal jellegük.

Herder már jóval Karadzics és Grimm előtt akarta nyilvánosságra hozni a délszláv népdalokat. Nem rajta mulott, ha ez nem sikerült úgy, ahogy elgondolta és ahogy megvalósítani akarta. Az első versnek, amelyet lefordított, eredeti címe: Pisma od Cibilicha i Vuka Brankovicha, (Kacsics, 1801, velencei kiadás, 45. lap). Herdernél: Ein Gesang von Milos Cobilich und Vuko Brankovich. Morlakisch. (Volkslieder. Erster Teil, Leipzig. 1778. Zweites Buch 130—138, als Stück 8.)⁸ A költeményhez Herder a következőt jegyzi meg: „Aus Fortis Osservazioni sopra l'isola di Cherzo ed Osero, Venet. 1771. 4. Nach seiner italienischen Übersetzung daselbst.“⁹

Fortis fordítása, amelyet Herder hűen követett, nem őrzi meg a népdal eredeti szellemét, még kevésbbé, mint a Kacsics féle kiadás. Herder tehát nyilvánvalóan nem tudhatta, mi a versnek valódi népi jellege.

A második vers eredeti címe: Pisma od Radoslava (Levelek Radoslavlától). Herder röviden Radoslausnak címezi: Eine mor-

⁵ Suphan: „Goethe und Prinz August von Gotha“ Goethe Jahrbuch VI/371.

⁶ A Viaggioban Fortis Herveyt említi (Osservazioni 149 lap, Viaggio II. 105.

⁷ Kacsics, Velence, 1759, 27. és 155. lap.

⁸ Johann von Müller a Stimmen der Völker in Liedern kiadásában a „Lieder aus dem hohen Nord“ csoportba helyezi őket!

⁹ A vers rövid tartalma: Milos Obilich és Vuk Brankovich ellenségeskedése, amelyet megelőz a feleségeiknek — Lázár cár leányai — heves nézeteltérése. Vuk Milost árulással vádolja. Milos, hogy az ellenkezőjét bizonyítsa, Murat szultán táborába megy, hogy megölje de ez alkalommal saját életét is feláldozza.

lakische Geschichte (Volkslieder Zweiter Teil, Leipzig, 1779. Zweites Buch, 161—166.¹⁰) Sorrendben a Die schöne Dolmetscherin következik. E versekhez a következő megjegyzést fűzi: „Beide Stücke sind aus einem ungedrucktem Italienischen Manuskript des Abbt Fortis, des bekannten Verfassers der „Osservazioni sopra Cherzo ed Ozero“ und Reise nach Dalmatien. Die Anzeige dieser Quelle ist nicht Dichtung, sondern Wahrheit.“ Die Schöne Dolmetscherin átdolgozása azonban — ha lehet — még szabadabb. Kacsics könyvében a címe: Pisma od Sekule netjaka, divojke dragomana a passe Mustaj bega (Das Lied von Sekule Jankos Neffen dem Mädchen Dragomana¹¹ und dem Pascha Mustaj-Beg). Herdernél Die schöne Dolmetscherin, eine morlakische Geschichte áll. (Volkslieder, Zweiter Teil, Leipzig 1779. Zweites Buch 167—171.¹²) Az eltérések ugyanolyan jellegűek, mint Radoslausnál.

Herder „morlak“ elnevezést ad ezeknek a verseknek, holott szülőföldjük egész Dalmácia és Horvátország. Későbbi jegyzeteiben, amelyeket felesége, Karolina talált meg, már más elnevezést ad nekik: *Völker bis Dalmazien hin*.¹³ A Volkslieder gyűjteményében különben is aránylag kevés a szláv anyag. Csak négy szerb-horvát és két cseh (Die Würstentafel és Das Ross aus den Bergen) verset találunk. Ez nem magyarázható Herder rosszindulatával, hanem inkább azzal, hogy nem jutott több szláv népdalhoz, hiszen a fentieket is körülményesen és nehezen tudta megszerezni.

¹⁰ Rövid tartalma: Radoslaus királyt megfosztják katonái a koronától, mert nem engedte meg a győzelmes hadjárat után, miként azt fia, Eislaus tette, a rablást és pusztítást. Eislaus lett a király. Megigéri, hogy az lesz a királyságában a második, aki az apja fejét hozza el neki. Egy tündér (vila) értesíti erről Radoslaust, aki megátkozva fiát és Latinországba vándorol. Itt megnősül és fia születik, aki az eljövendő szláv király, Pavlimir.

¹¹ „Dragoman“ török szó, tolmácsot jelent.

¹² E dal egy szerb leányról szól, aki törökiül tudott. Már menyasszony, de Mustaj beg megkéri, legyen az ő felesége s elrendeli, hogy döntsön a leány az ő és a vőlegénye jelenlétében. A leány anyja tanácsára hallgat és a basának igéri el magát. Vőlegénye végig sértve visszakéri a leánytól azokat a kincseket, melyeket ajándékol neki adott. Ahogy átnyújtotta neki, a vőlegény volt menyasszonyának jobb karját levágja, Mustaj basát pedig párbajban öli meg.

¹³ Suphan—Redlich kiadás, 25. kötet. Einleitung VIII.

A népdalgyűjtésben Herdert követte Johann von Müller. A *Stimmen der Völker in Liedern* című könyvében adta ki az általa összegyűjtött anyagot. Barátját, a raguzai Ferics költőt felszólította, hogy gyűjtsön illir népdalokat és meséket s adja ki őket.¹⁴ 1794-ben valóban megjelenik Ferics kiadásában a *Fabulae ab Illiricis adagiis desumptae, Ragusii*. Müller megköszöni Ferics munkáját (az 1796. április 5-én keltezett levelében) és arra biztatja, hozza nyilvánosságra „*Reliquis popularium fabulis, cantibus historiarum traditionibus*.”¹⁵ Ferics rögtön válaszol Müllernek. Latin fordításban¹⁶ elküldi neki azokat az adatokat, amelyeket már Fortis leírt a *Viaggioban*. Ezzel azonban nem szolgál olyan újsággal, amely nagyobb értéket jelentene.

II.

A fiatal Goethe.

Goethe *Asanaginica* fordítása. — *Asanaginica* sajátosságai (eredete és jellege.)

A negyedik morlak népdal, amely Herder gyűjteményében szerepel, az *Asanaginica*, vagyis *Klaggesang von der edlen Frauen des Asan-Aga*. Ez azonban nem Herder, hanem Goethe fordítása. Herder megjegyzi róla a *Verzeichnisen*: „Die Übersetzung dieses edlen Gesanges ist nicht von mir; ich hoffe in der Zukunft, derselben mehrere zu liefern”. (330 lap) Megemlíti, hogy nem ő a vers fordítója, a fordító nevét viszont elhallgatja. Az „edler Gesang” elnevezéssel röviden kifejezi a vers iránti dicsérő elismerését.

Goethenek jutott osztályrészül, a délszláv népdal egyik legszebb verse révén, hogy az *Asanaginica*t nemcsak a német, hanem a világirodalomba is bevezesse. A délszlávságnak magától eszébe sem jutott volna, hogy népdalainak érdekességet,

¹⁴ Appendini, *Notizie storico-critiche* II. I. rész.

¹⁵ Curcsin Milan. *Das serbische Volkslied*, Leipzig, 1905.

¹⁶ Feric, „Ad clarissimum virum Johannem Müller Georgii Ferich, Ragusini epistola 1798.

vagy éppen értéket tulajdonítson. Goethe feljegyzí¹⁷, hogy szerb ismerősei közül többeket felszólított népdalaik kutatására. Ők Goethe ajánlatát mindaddig, amíg az Asanaginicájukat német fordításban nem látták, csúfolódásnak tartották. Amikor azonban egy idegen mutatott rá e kincsekre, ők is felismerték saját értékeiket, gyűjteni kezdik a népszokásokat és dalokat.

Az Asanaginica Goethere nagy hatást tett, weimári verseiben gyakran bukkannak fel délszláv trocheusok.

Körülményes és érdekes úton jutott el az Asanaginica Goethehez: Alberto Fortis (1741—1803) olasz író több tanulmányutat tett Dalmáciában. Őt a nép és szokásai vonzották. Tanulmányában *Viaggio in Dalmazia*¹⁸ a morlakok¹⁹ költészetével és zenéjével foglalkozik. Mutatványul egy verset közöl eredetiben és olasz fordításban. Ez a vers az Asanaginica. Felmerül a kérdés: hol bukkant Fortis erre a versre? Kacsics gyűjteményében, — ahonnan Fortis a többi morlakverset veszi, — hiába keressük, Karadzics Vuknak sem sikerült megtalálni a nép költészetében. 1883-ban Miklosics az *Über Goethes Klaggesang* című tanulmányában kiadott egy eredeti kéziratot, amelyet egy ragusai barátjától kapott. Ez szerint Spalato környékéről származik, ezért a „spalatói kézirat” nevet adta neki. E kézirat majdnem hajszálla egyezik Fortis eredeti szövegével. Ennek ellenére mégsem adhatunk Miklosics állításának teljes hitelt.²⁰ Ezen a véleményen van Murko is, akinek összefoglaló tanulmánya ezzel a kérdéssel foglalkozik.²¹ Eszerint a kérdéses dalt Sipan szigeten egy 85 éves asszonytól, Pavle Kufelicstől hallotta énekelni ragusai ijekavi dialektusban. Mestrovics szobrász²² pedig még egy változatról számol be. Anyjától tanulta, aki gyermekeit

¹⁷ Goethes Werke, WA. Über Kunst und Alterthum, erste Abteilung 41. II. 149.

¹⁸ *Viaggio in Dalmazia*, del Abate Alberto Fortis. Venezia, II. köt. 180—204. lap.

¹⁹ Délszlávokra vonatkozik.

²⁰ Curesin Milan dr. „Nova Evropa” 1935. VII. 15.

²¹ Murko Dr. Math.: „Das Original von Goethes Klaggesang usw. in der Literatur und Volkskunde durch 150 Jahre” Germanoslawica, 1937.

²² Curesin Milan dr. „Nova Evropa” 1935. VII. 15.

ezzel a dallal altatta el. Az egészből leszűrve, bizonyos hogy: az összes verziók között összefüggés van, eredetük valószínűleg egy.

Fortis Viaggioja tudományos körökben nagy feltűnést keltett. Haller, akit Fortis a Viaggióban „il grande Hallero“-nak nevez, cikket ír a Göttingische Anzeigen von Gelehrten Sachen-ban²³, amelyben a morlak-dalról ezt mondja: „Eine von ihren Romanzen, von der traurigsten Art ist hier abgedruckt. Dieses Stück verdient übersetzt zu werden“.

1775-ben Fr. A. Cl. Werthes névtelenül németre fordítja és az eredeti szöveggel együtt kiadja.²⁴ Balthasar Haug (Das Gelehrte Württemberg, Stuttgart 1790. 253. lap), Meusel (Das Gelehrte Teutschland, Lemgo 1800. VII. Band 464. lap) és Gradmann (Das gelehrte Schwaben, Ravensburg 1802. 772. lap) bizonyítják Werthesnek a fordítóval való azonosságát.

Werthes Fortis Asanaginicáját híven fordította németre. Versmértéke Fortiséval egyezően ötlábú jambus. Fordításához azonban nem vette igénybe az eredeti szöveget. Nem csoda tehát, ha Fortis hibái nála is megvannak: a „Donnát“ Junge Fürstinnek fordítja. Geiger megbírálja Werthes fordítását:²⁵ „Werthes, der sich sklawisch an die italienische Übersetzung hält, übersetzt äusserst schwerfällig und an einigen Stellen gerade zu unrichtig oder sinnlos.“ — Az Asanaginica szövege, miután Fortis és Werthes kezein keresztül ment, Goethéhez jutott.

Teljesen függetlenül egymástól, egyidejűleg állapítják meg, Miklosics és Geiger, hogy Goethe, amikor hozzáfogott a fordításhoz mind az eredeti mind a Werthes által fordított szövegnek birtokában volt. A fordítás mintájául szolgáló szöveget azonban nehéz megállapítani. Azokat, akik foglalkoztak e kérdéssel, megzavarta Goethenek egy 1825-ből származó kijelentése: „Schon sind es fünfzig Jahre, dass ich den

²³ 3. I. 1775. I. Stück 4—8. lap.

²³ 21. II. 1775. 22 Stück 177—180. lap,

²⁴ Die Sitten der Morlacken aus dem italienischen übersetzt. Bern. 1775.

²⁵ Geiger, Karl, Über Goethes Klaggesang von der edlen Frauen des Asan-Aga. Archiv für deutsche Literaturgeschichte XIII. 1885. 339. lap.

Klaggesang der edlen Frauen Asan-Agas übersetzte, der sich des Abate Fortis Reise, auch von da in der morlakischen Notizen der Gräfin Rosenberg finden liess. Ich übertrug ihn nach dem beigefügten Französischen, mit Ahnung des Rhythmus und Beachtung der Vorstellung des Originals“²⁶ Emellet Suphan²⁷ is Rosenberg grófnót hozza Goethe Klaggesangjával összefüggésbe. Pniower pedig a következőket állítja²⁸ „Er (Goethe) hat nur die deutsche Übersetzung in den morlakischen Notizen der Gräfin Rosenberg benutzt.“ Ez az állítás azonban nem fogadható el. Az könnyen magyarázható, hogy Goethe éppen Rosenberg grófnót gondolja forrásmunkájának. Emlékezete megzavarta kissé, hisz ötven év múlt el azóta, hogy a Klaggesangot lefordította (1825-ben jelent meg az Über Kunst und Altertum-ban). Talvj²⁹ pedig, amikor Goethe 1826-ban Weimárban meglátogatta, a morlakokkal összefüggésben Rosenberg grófnót említette. Goethe emlékezésében valószínűleg innen ered a kapcsolat Rosenberg és a morlak vers között. Goethe azonban mégsem használhatta Rosenberg francia for-

²⁶ Goethes Werke, WA. Serbische Lieder. Über Kunst und Altertum. 41. II. BD. 1. Abt. 455—465.

²⁷ Goethe Jahrbuch, II. 1881. 132. lap.

²⁸ „Zur Wiener Genesis“ 1883.

²⁹ Therese Albertine Luise von Jakob szül. Halleban 1797. I. 26. Fiatalságát Charkow-ban és Petersburgban töltötte, később Halleba tér vissza. Fiatalon ír verseket és „Reseda“ pseudonym alatt adja ki. 1821-ben lefordítja Walter Scott „Ernst Berthold“-ját. Elbeszéléseit még a szerb népdal iránti érdeklődése előtt írja, amellyel 1824-től kezdve foglalkozik. 1828-ban dr. Robinson Edward amerikai teológushoz megy férjhez. Ettől kezdve Amerikában él férje haláláig, 1863-ig, azután hazájába visszatérve Berlin, Hamburg, Strassburg, Karlsruhe, Halle városokban él 1870-ben bekövetkezett haláláig. Sokat foglalkozott népköltézzettel és nyelvészettel. A művei közül megemlítjük a következőket: „Versuch einer Geschichtlichen Charakteristik der Volkslieder germ. Nationen mit einer Übersicht der Lieder äusser europäischer Völkerschaften, von Talvj, Leipzig 1840.“ „Die Unechtheit der Lieder Ossians und des Macpherson'schen Ossian insbesondere“ Leipzig 1840. „Goethes Geliebte“, „Spanisch Popular Poetry“. Jelentősebb könyve az „Übersichtliches Handbuch einer Geschichte der Slavischen Sprachen und Literatur. Nebst eine Skizze ihrer Volkspoesie“. Mit Vorrede von E. Robinson. Regényei közül „Heloise“, „Die Auswanderer“ stb. — Reinhold Steig írt róla egy életrajzot, amelyhez mellékelte Grimm J.-vel folytatott levelezését. (Preuss. Jahrbuch, Band 76.).

dítását, ezt bizonyítja: 1) 1778 előtt, amikor Goethe Klaggesangja már nyomdában volt, a szóbanforgó vers francia nyelven még fel sincs jegyezve; 2) a Viaggio francia fordítása³⁰ 1778-ból nem származhat Rosenberg grófnőtől, mert ő csak 1784-ben adott ki egy leírást a morlakokról³¹ amelyben azonban a Klaggesangot nem közli, hanem csak megemlíti (I. rész, 298. lap); 3) Bürde, aki 1789-ben németre fordítja, utal benne Goethe fordítására; 4) Ezen kívül 1825-ben Herder Volkslieder-jei kerülnek Goethe kezébe de ennek sincs tudomása semmilyen francia kiadásról. Ekkor Goethe is kijelenti, hogy nem emlékszik a forrásmunkájára; 5) 1814-ben a Vuk által kiadott gyűjteményben pedig így ír „Auch jener Trauergesang, fand ich nummehr im Original.“³² Ezek szerint Rosenberg mint Goethe forrásmunkája, egyáltalán nem jöhet számításba.

Goethe azonban nemcsak a francia, hanem az olasz fordítást sem vette igénybe fordításához, forrásmunkának pedig mégkevésbé használta. Ez abból tűnik ki, hogy Fortis fordításában nem vette észre a kihagyásokat, hozzáadásokat és a többi eltérést. Mindenből arra lehet következtetni, hogy egyedüli forrása az eredeti délszláv szöveg volt (még akkor is, ha tudjuk, hogy nem ismerte a szerb-horvát nyelvet). Goethe adatai alapján Miklosics, Geiger, Biedermann, Bartsch és Düntzer az 1775. évet állapították meg a fordítás időpontjául. Herold ezzel szemben lehetetlennek tartja az 1776. vagy 77. évet is. Azt is gondolhatnánk, hogy Goethe a Klaggesangot Herdertől kapta. De ez a feltevés sem helyes, mert tudva levő, hogy Herder véletlen folytán jutott e versekhez, éspedig a Klaggesang előtt.

Mielőtt Goethe fordítása a Volkslieder kötetébe került volna, Herder több helyen megváltoztatta szövegét. Goethe maga is belátta ennek szükségét és sok helyen javított rajta, mielőtt a Zweyte Sammlung der vermischten Gedichte című

³⁰ Voyage en Dalmatie par M. l'Abbé Fortis traduit de l'Italien. Berne, MDCCLXXVIII. 2. Tomes 246—276.

³¹ „Les Morlaques“ von J. W. C. D. U. R. (Justine Wynne Comtesse de Ursus Rosenberg) Venezia, 1784. 358. Német fordításban 1790. Breslau. Übersetzt von Samuel Gottlieb Bürde.

³² Goethes Werke, WA. Über Kunst Alterthum. 41. II. BD. 150. lap.

könyvben Klaggesang von der edlen Frauen des Asan-Aga címmel saját neve alatt közzétette volna. *Igy jutott el a délszláv népdal Goethe többi verseivel a világirodalomba.*³³ A vers hatása idegen és szokatlan jellege ellenére is nagy volt. Egész kis irodalmat lehetne összeállítani a tanulmányokról, cikkekről és nyilatkozatokról, amelyek a folyóiratokban és lapokban jelentek meg és amelyek élénken foglalkoznak a Klaggesanggal³⁴.

Igy kap szárnyra a XIX. században a délszláv népdal. Hegyekből, ismeretlen erdőkből jön a művelt világ elé.

Mi az idegen, a szokatlan és érthetetlen ebben a népdalban, amelynek kerete mohamedán, amelynek cselekménye azonban elvitathatatlanul délszláv jellegre mutat?

Először is a családi keret az, amely a nyugateurópai szokásokkal nem egyezik meg: az asszony másként szemérmes férjével szemben. Ez a vonás különösképpen kiemelkedik. A szerb népdalban dicséretre méltó egy leányra nézve, ha „kalitkában“ nevelik, ha nem tudja „hol nő a fű“ vagy milyen a férfi. (Példa erre az „Omer i Merima“ népdal). Ezt csak

³³ A „Nova Evropa“ (Zagrab, 1932. ápr. szám) folyóiratban Curesin Milan dr. közöl egy kivonatot Lucerna Kamilla legújabb tanulmányából, amelyet Goetheről írt: „In dem Lied von der verstorbenen Morlak in Stimmungselemente der Frankfurter Zeit flossen.“ Ebből a mondatból kifolyólag kifejti Curesin azt, hogy Goethe a nemes morlak hölgyben és Asan-Agában Lilit és saját magát vélte látni: „Während die Liebe zu Lili noch immer in seiner Brust lodert und ihn bei Nacht unter ihre Fenster treibt, obwohl er in sich schon fast beschlossen hat, sie zu verlassen, schwebt vor seinen Augen die Gestalt der Morlakischen Kaduna, der das Herz bricht bei der Trennung von dem Manne, den sie liebt, der sie liebt und doch von sich stößt.“ — Mennyire felel meg ez a válásnak, legjobban fejezi ki a Klaggesang utolsó két sora: „Und die Sell' entfloh dem bange Busen als sie ihre Kinder vor sich fliehen sah“. Sokkal megfelelőbb lenne a Friederikával való kapcsolatának összehasonlítása az Asanaginicával. Mert a Kadunát is ok nélkül taszították el, és ő türelmesen viseli szomorú sorsát — a végén nem tudja átélni az elszakítást éppen úgy, mint ahogy Friederikának is majd az életébe került az elválás.

³⁴ Walter Scott Goethe fordítását angolra dolgozza át (GJ/III. 50. Miklosics 48. lap). Mme de Stael írja Goethenek: „Je suis ravie de la femme „Morlaque“ (GJ. V. 118) stb.)

akkor tudhatja meg, amikor a szülei vőlegényt választanak számára és hazavezetik. Minél előkelőbb egy mohamedán család, annál szigorúbb a leánygyermek nevelése. A „kalitká”-ból (egy körülzárt udvarra nyíló szoba, kis rácsos ablakkal) férjhez adják egy neki teljesen ismeretlen emberhez, akivel szemben soha sem bizalmas vagy közlékeny. Az asszony alárendelt személy és szégyennek tartják, ha valamivel az urához fordul (a népköltészetben is hangsúlyozzák, a férj az utolsó, akitől az asszony kérhet valamit). A kelet asszonya urát még betegágyán sem látogathatja meg (Asanaginica), ellentétben az európai asszonnyal, aki urának szellemi élettársa. Ebből kifolyólag az európai ember nem tudja megérteni és átérezni az emberit, a tragikusát az Asanaginicában. Asanaginica tragédiája egyben az uráé is, s ez a tragédia kettőjük jellemének következménye. Lucerna Kamilla³⁵ helyesen nevezi a fentieket „Tragödie des gebundenen Frauen”-nak.

Az asszonyt váratlanul éri Asan-Aga üzenete. Amikor lódobogást hall a ház előtt, ész nélkül rohan az ablak felé, hogy onnan levesse magát (hogyan is tudná elviselni az ura tekintetét?!), de helyette a fivére jön, magaviseletében nincs semmi merevség: úgy bánik hugával, mint egy gyenge, védelemre szoruló lénnel. A tény, hogy újra férjhez akarja adni, nem kegyetlenség. Asan-Aga megüzente, ne várja meg őt az asszony; ezzel köztük vége mindennek, örökre. Az elkergetett asszony családja azonban elégtételt követel.

A sorok mögött ott érezzük a tehetetlen asszony kétségbeeső sikolyát, aki az otthonát, gyermekeit veszíti el. Teljes személytelenség érzése uralkodik rajta. Az a tény, hogy jövő urától hosszú fátyolt kér, amellyel eltakarja arcát, mikor a lakodalmi menet Asan-Aga háza mellett halad — azt bizonyítja, hogy Imoski Kádit már teljesjogú urának ismeri el.³⁶ Asanaginica, — a magárahagyott passzív, félnék lény társadalmi szabályok előtt meghajolt ellentétben Asan-Agával.

³⁵ Kamilla Lucerna: „Die südslawische Ballade von Asan 'Agas Gattin durch Goethe. Berlin, Forschungen zur neuerten Lg. XXVIII. 1903.

³⁶ Dr. Barics, Hasanaginica, (Prilozi).

aki sebesülten a sátorban megkívánta volna feleségétől, hogy látogassa meg.

Egy modern és a népdalkultúrában eddig ismeretlen szempontot világít meg Lucerna Kamilla: Az ő (Asan-Aga) követelése helyes; az árja természete fellázad a muzulmán szokások ellen, amelyek leigázzák az emberiséget; egyetlen hibája, hogy nem érti meg és tönkreteszi feleségét, ahelyet hogy szabadabb emberi felfogásra nevelné.⁸⁷

Amikor Asanaginica utoljára látja gyermekeit, az ura nem ismeri felesége érzéseit, azért is igazságtalan vele szemben és gyilkos szavakat mond neki. — Az egész vers egy — a férj és feleség közötti végzetes félreértésen alapszik — csupa lelki bonyodalom, amelyben az ember kemény szavak mögött sikolt tehetetlenségében.

A délszláv népdal-kutatók nagyra becsülték e dal értékét és szépségét. Az első mondat hasonlatával megvilágítja az egész vers cselekményét. Az események egymásután bontakoznak ki és filmszerű gyorsasággal peregnék le. Drámaiságát Grimm Jakab a német népdalokkal hasonlítja össze. A Göttingische Gelehrten Anzeigen 1823-ban egy alkalommal a „szép“-ről elmélkedik és példának az Asanaginicát emeli ki. Ugyanabban a folyóiratban már 1815-ben ezt olvashatjuk: „...in dieser Art gibt es nichts herrlicheres, als den wohlbekannten Eingang des Gesangs von Hasan-Aga — wo gesagt werden soll, dass der kranke Held in seinem Zelt still gelegen; allein da wird angesungen von dem weissen Flecken im grünen Waldgebirge...“ (Ugyanez az antitézis-változat, amely az Asanaginicában előfordul: „Šta se bijeli u gori zelesnoj“ — magyarul: „mi fehérlik a zöld hegyeken“ — a többi délszláv népdalban is feltűnik).

E népdal eredeti szövegét Goethe fordításával együtt Kopitár Jan 1813-ban Stefanovics Karadzics-Vuknak adta át. Vuk újabb gyűjtése során a nép szájhagyományban próbálta az eredeti szöveget megtalálni, de kutatása nem vezetett eredményre.

Ami a dal eredetét illeti, valószínűnek látszik, hogy a délszláv hősi éposz idejéből származik. A helyet és időt nem

⁸⁷ Kamilla Lucerna, Zur Asanaginica; Studienblätter zur kroatischen und serbischen Literatur. Zagreb, 1905.

lehet pontosan meghatározni. Valószínű továbbá az is, hogy a XVII—XVIII. században valahol Boszniában keletkezett, ahonnan az uszkokok és hajdukok (a törökök elől hegyekbe menekült délszlávság) révén átkerült Dalmáciába is.³⁸ Murko szerint³⁹ az eredeti szöveg az, amelyet Miklosics közölt. (*Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften*, Wien, 1883. BD. 103. 413—489-lap) Miklosics ugyanis 1883-ban kiadott egy spalatói kéziratot, amelyet L. Zore Dusan Srećko professortól kapott (egy vesszor kivételével azonos Fortiséval).

Goethe legfőbb igyekezete a vers fordításánál az volt, hogy megőrizze népi jellegét. Ez sikerült is neki, szintúgy ahogy az eredeti vers szellemét és nyelvét is nagyon híven adja vissza. Lelkiismeretességére jellemző az a kijelentés, melyet egy séta alkalmával Kanzler Müller előtt tett: „Ungemein viel kommt bei solchen Übersetzungen fremder Volkslieder auf Beibehaltung der Wortstellung des Originals an“⁴⁰ Goethe azonban felfigyelt arra is, ami a délszláv népeposzban sajátság és amit Fortis és Werthes figyelmen kívül hagytak: az epikus ismételésre, és helyesen alkalmazta is ezt a formát. Sokáig töprengett azon, melyik csoportba helyezze az Asanaginicát, mert a költemény balladaszerűsége nem teszi lehetővé, hogy eposznak vagy éppen hőskölteménynek tartsuk. Végül is a Frauenlieder csoportba osztja be, s kétségen kívül ez a megoldás leghelyesebb.

III.

Karadzics és Grimm Jakab — Romantikus korszak

Karadzics kibontakozása. — Karadzics és Grimm J. barátsága és együttműködése a népdalok gyűjtésében. — Goethe és Vuk.

Stefanovics Karadzics-Vuk (1787—1864) a szerbiai Trsicsben született. Hosszú téli délutánokon tanult meg egy szerbiai

³⁸ Curcsin Milan, *Das serbische Volkslied*, Leipzig, 1905.

³⁹ Murko, Math. „Das Original des Goethes Klaggesang in der Literatur und in Volksmunde durch 150 Jahre“, *Germanoslawica*, 1937.

⁴⁰ Goethes Unterhaltungen mit dem Kanzler Friedrich von Müller, herausg. von. C. A. H. Burkhardt, Stuttgart 1898. 178. lap. Goethe: „Ich kann ebensowenig serbisch als persisch, aber ich habe mir doch durch Ansicht der Originale die Wortstellung abstrahiert“.

kolostorban írni és olvasni. Nyáron nyáját őrzött a hegyekben. Hogy el ne felejtse azt, amit télen a szerzetesektől tanult, higított gyantával az útszéli kövekre írt.. 1813-ban a törökök elől Bécsbe menekült, ahol fiatal szerb irodalmi mozgalomra talált; a körnek ujságja is volt, melyet Frusics és Davidovics szerkesztett: *Novine serbske iz carstvujušćeg grada Vijene* (Serbische Nachrichten aus der kaiserlichen Residenzstadt Wien) Itt megismerkedett Vuk Kopitar Jernejel (1780—1844), a bécsi udvari könyvtár szlovén eredetű tisztviselőjével, aki egyúttal a szláv és görög nyelvek cenzori tisztségét is betöltötte. Kopitar támogatója volt a szerb irodalmi mozgalomnak és a délszláv népdalokkal is foglalkozott, amelyekhez Musicki Lukijan szerb költő és püspök révén jutott néha hozzá.⁴¹ Annyira rajongott értük, hogy 1813. júliusában kijelentette: „Möge endlich ein Serbe die Deutshen durch eine Gramatik und Wörterbuch in den Stand setzen, die serbische Muse ohne Dolmetsch belauschen zu können“ és szorgalmasan kutat szerb népdal után. Kívánsága Vuk révén rövidesen teljesül, és kettőjük között egy életre szóló barátság szövődik. Így lett Kopitár összekötő kapocs az egyik oldalon Vuk és a népdal, a másik oldalon a szerb irodalom és a németek között. (Érdemes megemlíteni, hogy 1812-ben Humboldt Vilmost — aki szintén érdeklődik a szláv népköltészet iránt — Kopitár szerb-horvátra tanítja).

Kopitár volt az, aki Vukot Grimm Jakabbal összehozta. Ebben az időben tanácsolhatta Vuknak, hogy gyűjtsön délszláv népdalokat, szószerinti német fordítással adja ki őket és egy példányt küldjön belőlük Goethenek.⁴² Kopitár volt tehát az, aki kijelölte Vuknak az utat, rámutatva a népköltészet és a népnyelv értékére. A teljesen iskolázatlan Vukból rövid időn belül nemcsak páratlan nyelvismerő, hanem tudós kutató is bontakozott ki. Mire 1815-ben Kopitár párisi útjáról visszatér Bécsbe, Vuk már kinyomatott egy kis szerb nyelvtant és

⁴¹ *Neuere Briefe von Dobrovsky, Kopitar etc.* Kiadta Jagics, St. Petersburg, 1897. (orosz nyelven).

⁴² Kopitár levele Dobrovskyhoz (1810, febr.)

közrebocsájtotta népdalgyűjteményének első kötetét,⁴³ amely a gyermekkorából emlékezetében megmaradt népdalokat tartalmazza. — Ebben az időben Bécsbe érkezik Grimm Jakab a világkongresszusra (1814 szept havától 1815 júniusig tartózkodik ott). Önéletrajzában erről az időről így emlékezik meg: „Eine Zeit, die auch für meine Privatarbeiten nicht nutzlos verstrich und mir Bekanntschaft mehrerer gelehrten Männer verschaffte. Von besonderem Vorteil für meine Studien war, dass ich mich damals auch mit der slawischen Sprache anfang bekannt zu machen“⁴⁴ Ekkor ismerkedik meg Vukkal és népdalaival. Grimm értékelné tudta a népkincset, és élénk érdeklődést mutatott Vuk gyűjteménye iránt. Hogy jobban megértse, elkezdett szerbül tanulni.⁴⁵

Mind a mai napig senki sem kezelte a német írók közül több hozzáértéssel a délszláv népköltészetet, mint Grimm Jakab. Páratlan érzékkel már az első pillanatban felfogta értékét,⁴⁶ és sok időt s fáradságot szentelt tanulmányozására. Amikor Vuk jóval később Kasselban meglátogatta, a népdalokra vonatkozóan ezeket hallotta tőle: „An Homer wird man überhaupt hier am öftersten erinnert“, „Alles so, wie in dem Homer...“⁴⁷

Slepčević Pero egy új tanulmányában megállapítja:⁴⁸ „Grimm Jakab, annak ellenére, hogy nem volt köztünk és aránylag kevés az anyaga is, a lelkünk mélyére hatolt. Romantikus természetével csodálta azt, ami a néptől ered. „Grimm megállapítása a délszláv népköltészetéről még a mai napig is

⁴³ „Mala prostonarodna slaveno-serbska pjesnarica. Izdana Vukom Stefanovicsem u Vijen 1814 u pecatnji Joanna Snirera“.

⁴⁴ Grimm Jakab és Vilmos fiataalkori levelezése. (Verlag Herm. Grimm and G. Himmrich, Weimar, 1881.)

⁴⁵ Zweite Sammlung Vuks. Wiener Allg. Lit. Zeitung. 1816. No. 20.

⁴⁶ Grimm J. levele L. és H. von Haxthausen kisasszonyhoz 1824. III. 28-án: „Denken Sie sich, dass jetzt im Original drei Bände dieser Lieder stehen, worunter schwerlich ein schlechtes. Unsere deutschen Volkslieder müssen sich alle davor verkriechen“ (aus Freundschaftsbrieife vom W. und J. Grimm H. v. Dr. A. Reifferscheid, Heilbronn 1878. 34. lap.)

⁴⁷ Curesin Milan, Das serbische Volkslied. 1905. Leipzig.

⁴⁸ Slepčevics Pero, šta je video Goethe u našoj narodnoj poesiji? (Mit látott Goethe a mi népköltészetünkben?) Letopis Matice Srpske 332. lap 72.

érvényes.“ Ha a körülmények nem akadályozzák törekvésében — és arra törekedett, hogy minél jobban behatoljon e kincsek szellemébe — a délszláv népdal annyira elterjedt volna mint Homeros költészete“ jegyzi meg Curcsin. Kezdetben a „Frauenlieder-t“⁴⁹ kedveli. Így nyilatkozik később: „So einnehmend und zart gedacht die Frauenlieder sind, muss doch den Heldenliedern... der Preis zuerkannt werden“.⁵⁰ Ezzel a kijelentésével bizonyítja, hogy állandóan foglalkozik e dalokkal s hogy ily irányú ismeretei folyton bővülnek. Mialatt a Rezensionen für die Wiener Literaturzeitungot írja, öccséhez intézett levelében foglalkozik a népdalokkal: „Besonders kannst du dich im voraus auf sehr schöne serbische Poesien freuen, wovon ich Text und Übersetzung habe.“⁵¹ 1818-ban megjelenik a Förster Sängerehrt-jában „Neunzehn serbische Lieder übersetzt von Brüder Grimm“. Ezek közül a két első vers két hősköltemény: 1) Die Jagd Mileys (O Marku Kraljeviću, később Markov lov na Turke, magyarul: Márkó vadászata a törökökre); 2) Vom Tode Kulin des Kapitän. (1806) (Boj na Mišarskom polju, magyarul: Misármezői csata). A többi 17 vers lírai (női) dal. A fordításra vonatkozóan Grimm Jakab megállapítja: „Die Lieder sind untauglich nach Herzenslust zu übersetzen“. A versekkel kapcsolatban arra a meggyőződésre jut, hogy vagy „eine einfache wörtliche treue und faßt interlineare prosaische Übersetzung“⁵² vagy pedig hogy „irgend ein Goethe auch diese herrlichen Blumen auf den deutschen Parnass verpflanzen möge.“⁵³ A maga részéről mindvégig arra törekszik, hogy a legcsekélyebb részletet is hűen adja vissza. Még akkor sem változtatta az eredeti szöveg értelmét, ha a fordítás furesán hangzott is a német fülnek. Nagyobb eltérések azért néha nála is előfordulnak. Pl. ez a vers: „Aber Markos Falké, ein Held“ helyesen így hangzana: „Jedoch ist Markos Falke ein

⁴⁹ Szerb-horvát nyelven „Zenske pesme“. Goethe fordításában „Frauenlieder“. Ezek könnyed, gyöngéd, lágy stílusú népdalok.

⁵⁰ Rezension, 1824. Göttingische Gelehrte Anzeigen, 809 lap.

⁵¹ R. Steig, Goethe und die Brüder Grimm. 164. lap.

⁵² Rezension, 1815-ből.

⁵³ II. Rezension, 1816-ból.

Dickkopf, wie sein Herr“.⁵⁴ Grimm nem tudja a „Ljuba“ pontos értelmét sem, Geliebtenek fordítja, holott a népdalokban feleséget jelent. Művészeti és esztétikai szemponttal tekintve, Grimm Jakab fordítása hűen tükrözi vissza a délszláv népdalt. Ha Talvj idevágó munkáit Grimm fordításával hasonlítjuk össze, azonnal megállapíthatjuk, hogy Grimm munkája nemcsak hűbb képe az eredetinek, hanem költői értéke is összehasonlíthatatlanul nagyobb.

Legújabban Tropsch Stjepan⁵⁵ hosszan foglalkozik Grimm J. fordításával. Az összegyűjtött anyag alapján érdekes, de kevésbé előnyös színben tárja fel Grimm fordítói érdemeit: kifejti hogy: „Übersetzungen unserer Volkslieder von Jakob Grimm gibt es nicht.“⁵⁶ Ez megdöbbenő, mert eddig 46 délszláv népdalfordítást tulajdonítottak Grimm Jakabnak. Az Euphorion folyóirat 11. füzetének 106-ik oldalán Murko ebből a 46 fordításból 16-nak szerzőjét Kopitárban látja; Tropsch ezt a számot egyik dolgozatában 8-al toldja meg, egy későbbi tanulmányában pedig Kopitárnak még 19-et juttat. Ezek szerint az általában Grimmnak tulajdonított 46 fordításból csak 3 marad. Tropsch így folytatja fejtegetését: „Was in der Literatur unter seinen Namen geht, ist Kopitars, bzw. Vuks Eigentum, und Grimm hat ihre wörtliche Übersetzung nur in metrische Form umgegossen.“ Ezek közé a versek közé sorozza a Lied bei Milicát is. Ez az a vers, amelyre Goethe a Serbische Lieder-ben mondta: „Sittsamkeit eines serbischen Mädchens, welches die schönen Augenwimpern niemals aufschlägt. Von unendlicher Schönheit.“ De Tropschnak nincs igaza. Ha összehasonlítjuk ennek a versnek a két fordítását: Grimmét és Kopitárét, láthatjuk hogy a 25 verssorból csak kettő egyforma: „O Miliza unsere Gespielin“ és: „Wo sich Blitze winden in der Wolk“. A többi teljesen különbözik. Pl. Kopitárnál: „Nicht bin dumm, noch zu gescheut“, Grimmnél: „Bin nicht töricht und nicht allzu weise“, Kopitárnál: „Bei

⁵⁴ Curcsin Milan, Das serbische Volkslied. Leipzig. 1905.

⁵⁵ Germanoslavica, II. Jahrgang, 1932—33. Heft. I. 153. lap.

⁵⁶ Euphorion 1925 „Grimm Jakab als Übersetzer serbocroatischer Volksliedern“. 106—120. lap.

Miliza lange Augenbrauen“, Grimmnél: „Bei Miliza lange Augenwimpern“. Egy bizonyos: Grimm fordítása sokkal jobban egyezik az eredetivel mint Kopitáré, emellett pedig nemcsak az egyes kifejezések jobbak, hanem az egész összeállítás is szebb és irodalmibb.

Grimm Jakab élete végéig nem változtatta meg a délszláv népköltészetéről vallott kedvező véleményét. Ő serkentette Vukot állandóan, hogy gyűjtse a néphagyományt. De még ennél is tovább ment: kiváló személyeket igyekezett erre a célra megnyerni. Többek között Talvj is.

Ekkor Vuknak már nagyszámú népdal állt rendelkezésére. Csak az hiányzott, hogy a saját maga által feljegyzett vagy barátaitól kapott népdalokat összegyűjtse és rendezze. A magyarázatokban Grimm többek között a népdal eredetiségére mutat rá; felhívja a figyelmet a képletes epikai bevezetésekre, amelyek olyan szépek hogy semmivel sem lehet őket összehasonlítani. Csak Homeros és a germán népéposz-stílus fogható hozzá. 1824-ben már teljesen ismeri a délszláv népköltészetet.⁵⁷ A „Ženske pjesme“ (Frauenlieder)-ről megállapítja: „Sie vereinigen Vorteile orientalischer und occidentalischer Lyrik. Die Gedanken sind heftiger, farbiger als in den Volkspoesien des übrigen Europas, und doch ist gar nichts da von dem Schwulst und Überreiz arabischer und persischer Dichtkunst. Ihr lieblicher Duft betäubt nicht. Sie haben den Geruch der Rose, keines Rosenöls... muß doch den Heldenliedern der Preis zuerkannt werden. Wir wüsten sie höchstens den spanischen Heldenliedern vergleichen, setzen sie aber noch darüber.“ A legszebbnek a rigómezei (Kosovo polje) ciklust tartja, ebből is a Kraljević Markoról szóló dalokat.⁵⁸

Grimm ajánlólevelével Vuk Kassalból Weimárba utazott Goethehez. Magával vitte a népdalok első kötetét, azzal a szándékkal, hogy a fordítást a weimári nagyhercegnőnek ajánlja. Goethe ebben az időben az *Über Kunst und Altertum* című folyóiratban éppen a népdalokkal foglalkozott,⁵⁹ s Grimm

⁵⁷ Kleinere Schriften IV. (218—224)

⁵⁸ Grimm J. 2-ik Rezension 1816-ból.

⁵⁹ IV-ik füzet.

J. Goethehez intézett levele (1823. okt. 1.) azt a megállapítást közli, hogy a szerb népdalok leggazdagabbak „an Fülle und Gemessenheit“. Vuk 1823 okt. 13-án⁶⁰ a népdalok első kötetét Grimm J. levelével együtt átadta Goethenek. Goethe „ki-tüntető kedvességgel“⁶¹ fogadta s „érdeklődéssel társalog vele.“⁶² Vuk nem volt egészen ismeretlen Goethe számára. Vuk korábbi műveit Goethe a Rezensionból már ismerte, s elhatározta, hogy e népdalokkal komolyan fog foglalkozni. Vuk elutazása után mindjárt leíratta őket.⁶³ Különösképpen a *Dio-ba braće Jaksića* (*Brüder Jaksics Erbschaftsteilung*) nyerte meg tetszését, úgyhogy Grimm Jakab fordításában kisebb változtatásokkal az *Über Kunst und Altertum* III. füzetnek 4. kötetében ki is nyomatta. Időközben Vuk Lipcséből 1823. nov. 8-án szözszerinti fordításban elküldte neki a *Der Tod des Kralewitsch Marko* (Márko királyfi halála) című népdalt, amely ezután nemsokára meg is jelent az *Über Kunst und Altertumban*.⁶⁴ 1823-ban *Serbische Literatur* cím alatt megjelent Goethe egy dolgozata, amelyben a szép népdalokhoz

⁶⁰ Goethe naplójában írja: „Abends Mr. Sterling und ...“ R. Steig az üres helyet, amely az „und“ szó után következik Vuk névével egészíti ki. Ez bizonyos is, mert Grimm J. levele is tanuskodik arról, hogy Vuk az, aki meglátogatta. Grimm levele okt. 1-én Goethe válasza okt. 19-én keltezett és ez idő közben, okt. 15–16-án iratja Goethe le a dalokat. Okt. 28-án Vuk már Grimmnél van, hogy beszámoljon weimari útjáról. Goethe „zugewiesenen serbischen Literator“-nak nevezi Vukot.

⁶¹ 1823 okt. 28-i levél, amelyet Vuk Grimmnek írt.

⁶² Goethe levele Grimmhez 1828 okt. 18-án.

⁶³ Goethe naplójából 1823 okt. 25-én „Abschrift der serbischen Lieder durch John“. Okt. 16-án „An der serbischen Liedern fortgefahren und abgeschlossen“.

⁶⁴ 1824 febr. 15-én Vuk újra Weimárba utazott, hogy átadja Goethenek a két újonnan elkészült délszláv népdalkötetet. Ekkor tudatja vele Goethe, hogy a Marko királyfiról szóló dalokat szözszerinti szövegben nyomatja ki, „denn, wenn man metrisch übersetzten müßte, dann verliert sich serbische Nationalität“ (Vuk leveléből, amelyet 1824 márc. 2-án Grimm Jakabnak írt.)

Márc. 15-én Goethe röviden jegyzi be naplójába „Serbische Literatur“, 17-én: „Serbische Gedichte“, 31-én „Aufsatz über serbische Lieder ... Nach Tische Marko Kralowitsch“, április 1-én „Fortgesetzter Auszug zu Bakuf der serbischen Lieder“. — E rövid megjegyzések naplójából bizonyítják, mennyire foglalkozott a szerb (délszláv) népdallal.

füzdött kapcsolatáról az alábbiakat írja: „Mir aber, der sich in frühester Zeit das Klagelied der edlen Frauen des Asan-Aga nachgebildet und diesen schönen Gedicht so manche Teilnahme erworben, muss angelegen sein, eine Sprache, die uns nun durch Grammatik, Lexikon und so viele Mustergedichte zugänglich geworden, dringender zu empfehlen... nie hab'ich aufgehört, mich mit Gedichten aus serbischen Dialekten bekannt zu machen, aus Übersetzungen freylich nur, womit mich ungarische Freunde versahen.“

IV.

Goethe és Talvj, klasszikus korszak.

Goethe figyelme újból a délszláv népköltészetre irányul. — Talvj fordításai Goethe irányítása szerint. — Gerhard W. folytatja Talvj elkezdett munkáját.

Hosszabb idő múlva Grimm Jakab elküldi Goethenek azt a népdal, amelyet legjobban szeret, az Erbauung Scutaris címűt. Goethe nem osztozik Grimm nézetében, babonásan-bárbarinak tartja a verset. „Es finden sich Menschenopfer und zwar von der widerwärtigsten Art.“⁶⁵ Megváltoztatott címmel és módosított szöveggel mégis közli folyóiratában (Aufmauerung Scutaris). Ebben az időben Goethe már hajlottkoru volt, de meg nagymérvű elfoglaltsága is megakadályozta abban, hogy elmélyüljön a délszláv népköltészet tanulmányozásában. Azonban ekkor szellemi életébe egy nő lép: Frl. von Jakob,⁶⁶ aki Talvj néven a délszláv népköltészet fejlesztésében Grimm J. és Vuk utóda.

Nem ötlük első pillanatban szembe, mi készítette Talvjt arra, hogy olyan nagy odaadással foglalkozzon ezzel a nehéz szellemi munkával. A Goethe és Grimm J. közötti levelezése azonban világos választ ad erre a kérdésre.

Grimm Jakab hívta fel még régebben Talvj figyelmét a délszláv népköltészetre. Halleban, ahol élt, közelebbi kapcso-

⁶⁵ Über Kunst und Altertum.

⁶⁶ Az irodalomban felvette Talvj pseudonymot, amelyet nevének és előnévének kezdőbetűiből állított össze. (Életrajzi adata vonatkozóan lásd a 10-ik oldalt.)

lathan állt Vater professzorral és Vukkal, akitől szerb-horvát órákat vett, hogy jobban megérthesse a délszláv népdalokat. A tanulás nem esett neheze, mert Oroszországban töltött évek alatt annyira elsajátította az orosz nyelvet, hogy ez egy másik szláv nyelv tanulását jóval megkönnyítette. Szellemi ruganyossága is nagy előnyt jelentett számára és rövid időn belül jártas volt mind a délszláv nyelvben, mind pedig a népköltészetben. Adott pillanatban megragadta az alkalmat és lehetőséget arra, hogy a délszláv népdal által Goethehez, a „legtiszteltebb férfihoz“ közelebb jusson. A délszláv népdal tehát csak ürügy volt, amellyel Goethehez közelebb kerülhetett. És ezt az ürügyet jól felhasználta. Amint elkezdte a délszláv népdal fordításokat, azonnal levelet írt Goethenek, amelyben felkérte vegyen ő is részt ebben a munkában.⁶⁷ Talvj számítása jó volt, mert Goethe eleget tett kívánságának.⁶⁸ 1824 ápr. 30-án levelet ír Grimm J.-nek és ebben közli vele, hogy őt, (Goethet) az ő „elszórt tanulmányai ismét a szerb dalokhoz vezetik. Megemlékezik továbbá egy „tehetséges nőről“ is („talentvollen Frauenzimmer“), akit nemrég ismert meg. „Und wessen sollt ich dabey eher gedenken, als ihrer würdigen Bemühung.“⁶⁹ Ezek után ismét élénken foglalkozik a délszláv népdallal. Naplójában 1824 áprilistól kezdve decemberig minduntalan említi Jakob kisasszonyt. November 30-án ezt olvassuk naplójában: „Hatte das große serbische Gedicht nochmals für mich gelesen.“⁷⁰ Kétségtelenül Jakob kisasszonyé az érdem, hogy Goethe újból foglalkozik a népköltéssel. Első Goethehez intézett levelében nyíltan beismeri: „Man sagt mir, daß Sie dem Gegenstand Teilnahme und Aufmerksamkeit geschenkt; und so ist mir die

⁶⁷ Vuk 1824 márc. 1-én utazott el Halleből. Talvj Grimm J.-nek írja 1823 jún. 7-én. (Preuss. Jb. 76. 347. lap.) Vuk már nem tartózkodott Halleben, amikor először került kezeihez a népdal. Ezek szerint márciusban jut hozzá és áprilisban, 12-én ír már Goethenek.

⁶⁸ Curcsin Milan, Das serbische Volkslied, 1905. „Von einem talentierten Frauenzimmer sich die schönen Volkslieder weiter präsentieren zu lassen und ihm dabei für die Vorbereitung einer Sammlung von Übersetzungen mit seinem Rate behilflich zu sein, ließ sich der alte Herr wohl gefallen“ 132 lap.

⁶⁹ R. Steig, Goethe und die Brüder Grimm, 176. lap.

⁷⁰ A „Maxim Crnojevic“ házasságáról szóló népkötemény.

Vorstellung dem hohen Meister, welchem ich die schönsten und liebsten Stunden meines Lebens danke, ein kleines Opfer der herzlichsten, innigsten Huldigung darzubringen, Sporn und hauptsächlichster Antrieb bei dieser Arbeit gewesen, und hat mir wenigstens den besten Willen geliehen, einige Schwierigkeiten zu besiegen.“⁷¹

Talvj e vallomása nem volt csupán illedelmes forma. Érzése őszinteségét és mélységét levelezésük bizonyítja. 1824. május 3-án írja: „Erlauben Sie mir, die kleine Genugtuung zu erwähnen, dass ich diese Übersetzung lediglich für Sie niederschreibe und daß ich das Publikum dabei nicht im mindesten im Auge habe.“⁷² Amikor csak így mellékesen kezdett foglalkozni a délszláv népdallal, nem is gondolt arra, hogy munkája lassan komoly kereteket ölt. Egyedül Goethe „jótékony érdeklődése bátorította fel“, hogy mind szélesebb területet dolgozzon fel.⁷³ Goethe kedvéért történt az is, hogy németre fordította a „frivol“ Ajka Atlagic und der Jungeselle Johannes című verset is, amely egyike legsikerültebb fordításainak.⁷⁴ Későbbben megjelent könyvének előszavában előrebocsátja⁷⁵: „Ich fühle zu deren Übertragung weder Beruf noch die mindeste Fähigkeit“, azonban sértésnek veszi, amikor Kopitár és Vuk nem veszik komolyan munkásságát és kijelentik róla, hogy „ein Frauenzimmer und noch dazu ziemlich junges“. Midőn elkészül gyűjteményével, semmi sem fáj neki jobban, mint az a gondolat, hogy most egyuttal Goethevel való levelezése is befejeződik. Goethet azonban lefoglalta a gyűjtemény. Talvj munkájával teljesen meg van elégedve, és rámutat arra a szerencsés pillanatra, amikor a népdal női kezekbe került, mert ezáltal a fordításban levő idegenszerűség „behizelgi“ magát és nem érződik ki annyira.

Goethenek régi vágya volt, hogy sok összegyűjtött néphagyomány között kedvére válogathasson. Évek hosszú során át hangoztatta, hogy maga előtt akarja látni „tömegben“ a népdalokat. Ezt Talvj által végre elérte. Amikor ily módon va-

⁷¹ Goethe Jahrbuch, XII. 33. lap.

⁷² Goethe Jahrbuch, XII. 36. lap.

⁷⁴ Goethe Jahrbuch, XII. 68-lap.

⁷³ Goethe Jahrbuch, 40. Band. 1824. VII. 23-án keletkezett levele

⁷⁵ Volkslieder der Serben.

lóban „tömeg“ állt rendelkezésére, könnyebben megismerhette őket és kiemelhette azokat, amelyek izlésének legjobban megfeleltek. Az, amit nagyra tartott bennük, a motívum gazdagsága és változatossága volt: „Der greise Goethe konnte noch über den Reichtum der serbischen Volkspoesie staunen.“⁷⁶ Figyelmét azok a dalok kötötték le leginkább, amelyeknek tartalma Marko királyfiról szólt. Kár, hogy az első Márkóról szóló vers, amely Talvj révén kezébe került, az Araberin und der Königssohn Marko, az összes róla idevágó népdalok között a legbarbárabb. Ma már tudjuk, hogy a délszláv népköltészet legszebb ciklusa a Kraljević Marko. Az egészben csak két dal van, amelyek európai szempontból esetleg barbárnak tűnhetnek. Az egyik a fentemlített, a másik a Die Schwester Lekas des Kapetan, amelyet Goethe másodizben is Talvjtól kapott. E dalok szerint Goethe csak egyoldalu képet alkothatott magának Markóról, még hozzá éppen a legszélsőségesebbet amely Márkóra nézve egyáltalán nem előnyös. Az első benyomás azonban döntő volt. Ezért Goethe így festi le Markót: „Ein rohes Gegenbild zu den griechischen Herkules, dem persischen Rustan, aber freilich in scytisch höchst barbarischen Weise“, „Marko, dieser oberste und unbezwinglichste aller serbischen Helden“. Ha azonban minden oldaláról megismerte volna, megvilágosodott volna előtte, miért ő a szerb nép kedvenc hőse, akiben az egész nép szeretete összpontosul. Marko a népköltészetben az igazság jelképe, a becsület védelmezője. Különb a halandóknál, nemcsak szellemi, hanem testi tulajdonságaiban is. A róla szóló népdalokban megtaláljuk erejének becsületét, — tíz éve a padláson száradó somfából vizet tud csavarni, — jelleméből és indulataiból kirajzolódik mindaz, ami emberi és rokonszenves. „Goethe dicsérete a spontán érzést és rugalmasságot fejezi ki, amelyet ezekben a népdalokban tapasztalt és amely csak a legműveltebb európai népeknél található; ilyen érzés pl. a tisztesség „Sittlichkeit“, mely mind Asanaginicánál, mind Milicánál (aki a hosszú szempilláit nem emelte fel soha) fellelhető. De nem szerette azokat a nyomokat, amelyek a vadállatiasságra, a lobbanékony verekedő ösztönre, a természetfelettitől való

⁷⁶ Hauser Otto, Serbische Dichter, Weimar 1912. Einleitung.

primitív félelemre utaltak.⁷⁷ Persze, aki nem ismeri Markó körülményeit, környezetét, nehezen érti meg cselekedeteit, pl. udvariatlan viselkedését a mór király lányával szemben, aki őt, életét kockára téve börtönéből szabadította ki és ezért Markó megígérte neki, hogy feleségül veszi. Hajnalhasadáskor azonban, amikor a lány szerelemre csábítja, Markó elképed fekete ábrázatától, amelyből fehér fogai elővillantak. Hirtelesen rémületében kardot ránt és megöli. Goethe ezt embertelen viselkedésnek minősíti és emiatt elítéli. De Slepcevics Peró tanulmányában⁷⁸ természetesnek találja Markó viselkedését és Goethe megnemértésének okát meg is magyarázza: „Goethe (az úr)) és Markó (a népből való ember) között már az első lépésnél mutatkozik az a különbség, mely minden más különbségnél nagyobb és áthidalhatatlanul választja el a nemes embert a polgártól“. — Markó egészen a természet embere, minden cselekedete őszinte és ösztönös. Megtestesítője az ősembernek, nyers, rá nem hatnak a külső indítékok. Cselekedetei az egészséges ösztönt követik. Nemcsak hős és ember, hanem emberfeletti ember, kissé mythikus alak, a délszlávok erényeinek és hibáinak, sőt eszményeinek is megtestesítője: az ami a görögöknél Herakles, latinoknál Theseus, magyaroknál Toldy Miklós. Mármennyire emberi alak is, annyira felsőbbrendű nemzeti eszmény, hogy halálát sem tudja a nép elképzelni, Markó csak elalszik, hogy bármikor visszatérhessen népéhez, ha a szükség úgy kívánja.

Goethe ellenszenvét Markó iránt megértjük: csak rossz oldaláról ismerte a királyfit. Talvj ellenszenvé azonban meglepő, hiszen neki elég alkalma lett volna, hogy megismerje Markó előnyös oldalait is. Annak ellenére keményen ítélkezik felette. Míg Goethe elismerte Markó nagyságát a hősiességben és más szempontból is tökéletesnek akarja látni, addig Talvj így ír: „Wenn ich das meinige tue den häßlichen Held Marko berühmt zu machen: ihn beliebt machen zu wollen, kann mir nicht einfallen.“⁷⁹ Nem ez az egyedüli eset, ahol Talvj félre-

⁷⁷ „Šta je video Goethe u našoj narodnoj poeziji?“ (Mit látott Goethe a mi népköltészetünkben) Pero Slepcevics, Letopis Matice Srpske, 352. 75-lap.

⁷⁸ Pero Slepcevics, Germanoslavica, II. évf. 1952–53. füz. 113-old.

⁷⁹ Levele Halleből, 1824, IX. 30-án Goethe Jahrbuch XII. 53.

magyarázza a népköltészet mélyebb értelmét és lényegét. Ezért Grimm J., aki tisztán látja ezt, elégedetlenkedik Talvj fordításával.⁸⁰ Talvjnak azonban a maga szempontjából igaza van. A mai korban is durvának tűnnek fel Markó cselekedetei, mert a mi erkölcsünk és felfogásunk más, mint a XIII. és XIV-ik századé volt. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy éppen ezek az őszinte jelenetek azok, amelyek élénk varázsolják Markó korának felfogását, elképzelését, emberét és jellemét.

Talvj lefordítja a Die Schwester Lekas des Kapetan c. népdalt is, amely ugyanannak a Markónak egy nővel szemben tanúsított kegyetlenségéről szól. Errevonatkozólag ezt írja Goethenek: „Mich dünkt, die Serben können sich bedanken, dass ich einen solchen Zug ihres Lieblingheldes verschweige“. A válasz azonban más,⁸¹ mert a balkáni nőnek a férfire ránézni sem volt szabad, mégkevésbé beszélni vele; így nem is lehet csodálkozni azon, ha a gőgös Markó, amikor a szép Rosanda a három legnagyobb hőst cigányoknak és fattyunak nevezte; két szemét kiszúrta és jobb kezét levágta.

Néhány szóval meg kell emlékeznünk a *Viláról* is, aki sokat szerepel nemcsak a Kraljevics Marko ciklusban, hanem a többi népdalban is. — A Vila olyan lény, aki az emberek felett áll, népfelfogás szerint kapocs a természetfeletti erők és az emberek között. Grimm Jakab a skandináv „Völa“-val hasonlítja össze. Mások Szirénnel, Nymphákkal, Rusalkákkal, germán Elfekkel vagy a Walküörökkel. Ezekről azonban annyiban különbözik, hogy mélyebb hatással van az emberi sors alakítására. A népfelfogás nem ábrázolja tökéletesnek, hanem olyannak, amilyennek a kedvenc alakját látni akarja. Goethe a Serbische Volksliedernben a Vilát bagollyal hasonlítja össze. Slepčevics Pero szerint⁸² ez a hasonlat Hellából származik: „Des Klassikers Kopf, der Mythologie voll, hat bei der Kündlerin Vila gleich an denjenigen gedacht, der in der klassischen Welt eine analoge Rolle hatte... das war die Eule“. Herder a Radoslaus népkölteményben „eine gute Fel-

⁸⁰ „Die Heimat“ 1878. No 49.789. lap. Vuknak írt levele Vatrerről.

⁸¹ Curcsin Milan, Das serbische Volkslied. 1905. Leipzig.

⁸² Germanoslavica, II., Jg. 1932—35. Heft 1. 155-lap. Das Goethe-Jahr in Jugoslawien.

„sengöttin“-nek fordítja. Goethe pedig „unvernünftige Gottheit Wila genannt, der Eule vergleichbar aber manchmal in Frauengestalt erscheinend“, ⁸³ a Serbisches Mädchenben „als Wolkensammlerin geltend“.

Talvj népdalfordításainak gyűjteményes kiadásához az időrendi sorrend lett volna eredetileg az irányadó. Úgy tervezte, hogy legelőször a legrégebb hősdalokat közölné, azután az újabbakat, és legutoljára a „Frauenliederet“. Goethe utasítására azonban megváltoztatta tervét és a gyűjtemény ebben a módosított formában jelent meg. Beosztása a következő volt: I. Szerelmi dalok, II. Családi dalok (Familienlieder), III. Kraljevic Márkóról szóló dalok, IV. Történelmi versek, V. Kosovo (Rigómezői) ciklus. Mint záró népdal a Hauptgedicht von der Hochzeit des Maxim Cernojevitsch szerepel. Kopitár és Vuk Talvj beleegyezésével törölték azokat a részeket, amelyek szerintük nem voltak megfelelőek. Talvjnak ez rosszul esett, s elpanaszolta Goethenek a szigorú szláv kritikát.

Goethe válaszával befejeződik a kettőjük közötti levelezés. Goethe ezt írja neki: „... Beharren Sie auf dem guten Wege, den Deutschen, klar und angenehm zu sein... Glück auf! Zum frohen Unternehmen!“ ⁸⁴ A könyv nemsokára Volkslieder der Serben metrisch übersezt und historisch eingeleitet von Talvj (Verlag: Renger Buchhandlung) címen meg is jelent. Nagy sikert aratott és ezen felbátorodva Talvj kiadta a Volkslieder der Serben második részét is, amelyhez az anyagot már előre elkészítette (1826 „Zweite Lieferung“). Erre az időre esik Goethe és Talvj első találkozása. 1826 szept. 26-án Talvj Goethe meglátogatására apjával Weimárba utazott. Ugyanazon a napon Goethe nagy estélyt rendezett és erre Talvj apjával együtt hivatalos volt. Ez alkalommal ismerkedik meg Goethe szalonjában Grillparzerrel. ⁸⁵ Novemberben

⁸³ Über Kunst und Altertum, Serbische Lieder 142-lap.

⁸⁴ Goethe Jahrbuch, XII. 60. l.

⁸⁵ Kivonat Grillparzer önéletrajzából: „Ich fand im Salon eine ziemlich große Gesellschaft, die des noch nicht sichtbar gewordenen Herrn Geheimrats wartete. Da sich darunter — und das waren eben die Gäste, die Goethe Mittags bei sich hatte, — ein Hofrat Jakob oder Jakobs mit seiner ebenso jungen, als schönen und ebenso schönen als gebildeten Tochter befand, derselben, die sich später unter den Nahmen

Casselba utazik, ahol Grimm Jakab már várja a csak leveleiből ismert írónőt. Goethevel még egyszer találkozik életében; akkor, midőn férjével, dr. Robinson Edvard tudóssal 1828 augusztusában meglátogatják a dornburgi kastélyban.⁸⁶ Talvj most az irodalommal és népköltéssel szakítani akart; minden pillanatát családjának akarta szentelni. Amikor azonban Amerikába költöztek, újra felébredt benne az író ösztöne és ismét tollat vesz kezébe. Ura halála után, 1853-ban gyermekeivel Európába tér vissza és rövid időn belül kiadja a délszláv népdalok fordítását. A *Neue umgearbeitete und vermehrte Auflage II.* Egy része Lipcsében Brockhaus kiadásában jelenik meg. Előszava 1853 febr. havában New-Yorkban keletkezett. Sok népdal új átdolgozásban kerül kiadásra, az egészből azonban hiányzik a húsz év előtti lelkesedés.

Néhány szóval megemlékezhetünk Talvj fordítási munkájáról is. Nem csak szavakat és kifejezéseket, hanem egész mondatokat és sorokat látunk nála szószerinti fordításban. Ha munkáját összehasonlítjuk Grimm J. fordításával, nem kerül sok fejtörésbe, hogy Grimm J. javára döntsünk. Nála az egyéni felfogás, a sokkal kevesebb téves értelmezés az eredeti hű tükrét mutatja. Talvj akarata ellenére is Goethe követi. Példa erre az ékesítő jelzők sűrű használata. Eltérései néha tudatosak, pl. gyakran használja az első személy helyet a harmadikat (a Kosovo ciklusban), sokszor valamit másképp akar hangsúlyozni. Akad olyan eltérés is, amelyet

Talvj einen literarischen Ruf gemacht hat, so verlor sich bald meine Bangigkeit, und ich vergaß im Gespräche mit dem lebenswürdigen Mädchen beinahe daß ich bei Goethe war". (Grillparzers sämmtl. Werke. Stuttgart 1887. XV. Bd. 145.)

⁸⁶ Goethe benyomása Talvjról: „Die, wirklich allerliebste, junge Frau sah so hübsch und eigensinnig aus, daß Goethe die Hoffnung aussprach, sie werde so wohl in der alten als neuen Welt glücklich durchkommen". (R. Steig, Preuss. Jahrbuch, 76. Seite 359.)

Talvj benyomása Goetheről: „Goethen fand ich faßt verjüngt ungemain gütig und freundlich, bis jetzt hatte er mir nur imponiert, zum ersten Mal flöste er mir eine Art Zutrauen ein, und wäre ich nur noch einen Tag geblieben, wäre ich vielleicht nach und nach dazu verlangt, ohne Herzpochen dem großen Meister reden zu können." (Kopitárnak írt levele. Miklosics, 68).

akaratlanul, a szöveg kétértelműsége miatt követ el (Kosovo ciklus). Ez volna kisebbik hibája. Sokkal súlyosabb baj az, hogy minden szorgalma és ügyessége ellenére nem volt meg a költői adottsága. Talvj tudással és ésszel fordított, csak hiányzott belőle a — lélek.⁸⁷ Ennek ellenére el kell ismernünk Talvj nagyságát: a délszláv népköltészet nagyrésze az ismert és kedvelt író nő fáradozása révén jutott a világ művelt közönsége elé. Az Európa szerte feltámadó érdeklődés a délszláv népköltészet iránt legnagyobb részben Talvjnak köszönhető. Emellett Goethe figyelmét is másodszor ő hívta fel a népdalra.

*

Mikor Talvj felhagyott a délszláv népköltéssel, a fonal a délszláv népköltészet és a németek között mégsem szakadt meg. Talvj helyét méltón vette át egy lipcsei kereskedő, aki életét és vagyonát a népköltészet kutatására szentelte. Neve: Wilhelm Christoph Leonhard Gerhard.⁸⁸

Mintán Talvj kiadta *Volkslieder der Serben* c. kötetét, Goethe figyelme ismét elterelődött a délszláv népköltészeztől. Ezidő alatt Szerbiában érdekes író egyéniség Sima Milutinovics, gyűjtötte a néphagyományt. 1826-ban németországi tartózkodása alkalmával megismerkedett a lipcsei kereskedő-irodalmárral, aki a művészetet és a népköltészetet egyaránt szerette. Hamarosan barátságot kötnek, Milutinovics megnyeri Gerhardot a délszláv népköltészet ügyének. Együtt fordítanak délszláv népdalokat, többnyire olyanokat, amelyeket Talvj gyűjteményébe nem vett fel.

Goethe már régebben ismerte Gerhardot, aki 1816-ban küldött Goethenek egy anakeroni verset és többször meg is

⁸⁷ Curcsin Milan, *Das serbische Volkslied*, 1905 Leipzig.

⁸⁸ W. C. L. Gerhard 1780. nov. 29-én született Weimárban. Játsszó-társai a szomszédban lakó Wieland gyermekei voltak. Goethe már gyermekkorától ismerte. Kereskedői pályára nevelték, Lipcsében üzletet alapított. Mivel sokat utazott és a művészetnek szentelte életét, felhagyott előző foglalkozásával. A délszláv népdalokon kívül még görög, spanyol és skót népdalokkal is foglalkozott. Idősebb korában festéssel és énektanulással töltötte idejét, így gondolván: „man ist niemals zu alt, etwas zu lernen, wenn man sich nur die Fähigkeit bewahrt, das Schöne zu genießen“.

látogatta Weimarban. 1826-ban délszláv népdal fordítással kísérletezett és ezek közül néhány kisebb verset eljuttatott Goethehez. A legsikerültebb ezek közül a Kerkerschlüssel⁸⁹ c. eposz volt. Ezzel a küldeményvel újra felhívja Goethe figyelmét a délszláv népköltészetre. Ez Goethe 1826. dec. 19-i naplójegyzeteiből is kitűnik. 1827. jan. 9-én pedig megköszöni a verseket és kifejezi érdeklődését Sima Milutinovics iránt, akitől elkéri életrajzát és Srbijanka regényének rövid tartalmát az Über Kunst und Altertum c. folyóirat számára. Milutinovics küld is egy példányt a Srbijanka-ból s a következő megjegyzést fűzi hozzá. „Ein Bruchstück aus Srbijanka, einem epischen Gedicht von Simeon Milutinovitsch nach wörtlicher Mitteilung übertragen von W. Gerhard.“⁹⁰ — Az Über Kunst und Altertum VI. füzetét április 10-én Goethe eljuttatja Gerhardnak. Ebben két tanulmányt közöl (a 118—192 és 193—196. lapokon); az első címe Serbische Gedichte, ennek végén közli Gerhard fordításait⁹¹ és jellemzi a három délszláv népdalfordító módszereit: Grimm Jakabét, Talvjét és Gerhardtét. — A szerb népdalokat Goethe először a francia lírával hasonlítja össze, különösen Beranger költészetével. A továbbiakban pedig ezt írja: „daß ein halbbrohes Volk mit dem durchgeübtesten, gerade auf der Stufe der leichtfertigesten Lyrik zusammentrifft.“ A második tanulmány az Über Kunst und Altertum VI. füzetének 193. lapján Sima Milutinovicsról és a Srbijanka-ról szól. Címe Das Neueste serbischer Literatur.“ Ebben azt az óhaját fejezi ki, hogy a Srbijankát németre kellene fordítani. Barátai figyelmét pedig felhívja a délszláv irodalomra. A hatás hamarosan mutatkozik. Nagyszámú levélből és naplóból nagyméretű hatás tűnik ki. Zelter egyike az elsőeknek, akit Goethe beavat a munkába: „Sollte das Wesen Dich nicht gleich anmuten, so suche

⁸⁹ Ezek a versek mind a későbbben megjelent Gerhard „Wila“-jában jelennek meg. Köztük van a három lírai népdal „Die lustig Weibern“, „Was seyn soll schickt sich wohl“ és „Die pfiffige Spinnerin“.

⁹⁰ A weimari Goethe Archivumban van. Kiadatlan. Goethe sokat foglalkozott a Srbijankával. Erről tanuskodnak a naplójába bejegyzett észrevételei.

⁹¹ Megjelent egy kötetben „Willa“ címen.

hineinzudringen. Ich habe mit Sorgfalt die Sache behandelt;⁹² was ich über die Volkslieder überhaupt sage, ist kurz aber wohlbedächtig.“ Ugylátszik azonban hogy közbén megfélekeztek erről a levélről, ezért márc. 11-én újra ír Zelternek. „Versäume nicht, Dich mit diesen Merkwürdigen für uns auch nach und nach grünenden, blühenden, fruchtenden Produktionen unserer südöstlichen Nachbarn bekannt zu machen. Sagt Dir eins und das andere der kleineren Lieder zu, so gönn ihm Deinen durchdringenden harmonischen Ausdruck.“ A versek dallamosságáról a következő Goethe véleménye: „Hier ist eine grenzlose Anregung an unsere zahlreichen Componisten“.

Ekkor Goethenek az a szerencsés gondolata támadt, hogy a délszláv népdalokat Karl August nagyhercegnek bemutatja. 1826. nov. 24-én a nagyherceg így ír Goethenek: „Noch kann ich nicht verschweigen, dass die serbischen Lieder gar nicht mehr von mir kommen und ich alle, tägliche etliche davon lesen muß“.⁹³ Goethe újabb küldeményt helyez kilátásba. A nagyherceg válaszol: „Die serbischen Neuigkeiten erwarte ich mit Ungeduld.“⁹⁴ Ettől kezdve Goethe minden a szerb népdalokra vonatkozó tanulmányt és cikket elküld a nagyhercegnek. A Banović Strahinja népdal Gerhard fordításában⁹⁵ különösen megnyerte a nagyherceg tetszését. Meg is jegyzi róla: „Mit denen großen Pinselstrichen hingeworfen, in welchen man einige alte Bilder gesehen zu haben sich erinnert, wo die Rohheit und Großheit vorherrschte.“⁹⁶ A népdal befejezése, a hős tette azonban valószínűtlennek tűnik neki, amit következő soraival juttat kifejezésre: „Das deutsch-theatralische Ende paßt nicht zu den serbischen Sitten... fast möchte man glauben, daß dem Übersetzer dieser Ausgang entronnen sey“.

⁹² Goethe levelezése Zelterrel, 1796—1832-ig. Kiadta Dr. Fr. W. Riemer, Berlin, 1854. 23 oldal.

⁹³ Karl August nagyherceg levelezése Goethevel. II. Weimár, 1863. 289. l.

⁹⁴ u. a. 1826. 291 lap.

⁹⁵ Megjelent a stuttgarti Morgenblattba „Der grossmütige Gatte“ cím alatt.

⁹⁶ Karl August nagyherceg levelezése Goethevel. 1827. ápr. 16-i levele 298. lap.

Karl August nagyherceg halála után Goethe hirtelen felhagy a népdalokkal. Az utolsó erre vonatkozó nagyobb cikke Gerhard fordításáról szól, amelyet az 1827-ben Lipcsében 2 kötetben *Wila Serbische Volkslieder und Heldenmärchen*⁹⁷ címen adott ki.

Gerhard általában azokat a népdalokat fordította le, amelyeket Talvj különböző okokból mellőzött; ezek közé nemcsak a frivol dalok tartoznak, hanem azok is, amelyeket Talvj nem talált fordításra alkalmasnak (királynőkről szóló dalok, lakodalmi és ünnepi dalok vagy egyes alkalmakra szólóak, mint eső, vetés, stb.). Gerhard fordítása közül a Dusan's Hochzeit a legszebbeknek egyike. Forrása nemcsak Vuk gyűjteménye volt. Milutinovics Sima révén megszerezte Kacsics verskönyvét és ebből dolgozott fel számos verset; de fordítási munkássága nem szorítkozik a népdalra; Kacsics verseiből és Milutinovics Srbijanka-jából is sokat dolgoz fel, úgyhogy azt mondhatnánk, ezeket többre becsülte mint a népdalokat. A Frauenlieder egy részét szabad fordításban közölte: a népdalból csak a főmotívumot vette át és könnyű német rímbe dolgozta fel. Gyűjteményét „formgetreu“-nak nevezi, ami azonban nem felel meg teljesen a valóságnak. (A negyedik szótag utáni, az eredetiben annyira jellegzetes cezúrát nem tartja be). Goethe szerette ezt a módszert, eredményei valóban kellemesen és könnyen olvashatók, de van egy hibájuk: ilyen alakban már nem lehet őket délszláv népdaloknak nevezni.

Talvj röviden, de annál érdekesbben bírálja meg Gerhard fordításait: „Egy vászonkereskedő képzettsége nem elegendő arra, hogy verseket tudjon fordítani“.⁹⁸ (A vetélytárs beszél belőle, de ítélete igazságot is tartalmaz.)⁹⁹ Goethe véleménye homlokegyenest ellenkezik Talvjével. „Kein eigentliches Gelehrtes Metier, sondern ein solches treibt, das ihn täglich aufs praktische Leben weist... Wodurch er denn bei seinem auf das reale gehenden Sinn über

⁹⁷ Bevezetése 1827. nov. 29-én keltezett.

⁹⁸ Talvj levele Kopitárnak, 1827. II. 28-án.

⁹⁹ Curesin Milan, Das serbische Volkslied.

unsere gelehrten jungen Dichter manche Avantagen hat.“¹⁰⁰
 — Mindent leszűrve meg kell állapítanunk, hogy Gerhard munkássága Talvj munkájának jólsikerült folytatása.

— „Es ist in der altdeutschen düsteren Zeit ebensowenig für uns zu holen, als wir aus den serbischen Liedern und ähnlichen barbarischen Volkspoesien gewonnen haben. Man liest es und interessiert sich eine Zeitlang dafür, aber bloß, um es abzutun und sodann hinter sich liegen zu lassen.“¹⁰¹

Ezek a már fáradt Goethe szavai, azé a Goetheé, aki túl van minden érdeklődésen és nyugalmat keres. Amikor von Müllerrel sétál és elmélkedik a régi időkről, még egyszer megjegyzi:¹⁰²

— „Es war doch eine schöne Zeit, als die Übersetzung der serbischen Gedichte zuerst hervortrat und wir so frisch und lebendig in jene eigentümlichen Zustände hinein versetzt wurden. Jetzt liegt mir das ferne; ich mag nichts mehr davon wissen.“

Goethe elhallgatott. De a hegy megindult. A nagy szellem megcsillogtatta e kincset a világ szemei előtt.

V.

A magyar irodalom felé.

A délszlávság egy ága a Délvidéken telepszik meg. — Kazinczy Ferenc Azzán-Agáné gyászda. — Kölcsey, Toldy és az első eredetiből fordító költő: Vitkovics Mihály. — Székács József: „Szerb népdalok és hősregék“. — Kisebb fordítások.

A délszlávságnak a törökök elől való menekülése Magyarországra új korszak kezdetét jelenti a délszláv irodalom történetében. Hasonlóképpen a magyar-délszláv irodalmi érintkezések és szellemi kicserélődés történetében is. 1690-ben Csernojevics Arsen ipeki pátriárka vezette Magyarországra a letelepülők legnépesebb csoportját. Kisebb-nagyobb tömegű bevándorlások előbb is voltak; mint ismeretes, az Árpádok korától kezdve mutathatók ki délszláv telepesek beköltözésének nyomai. Ezek azonban irodalom-

¹⁰⁰ Goethe beszélgetése Eckermannal. I. 1827. I. 27-én. 222. lap.

¹⁰¹ 1828-ban.

¹⁰² Goethes Unterhaltungen mit dem Kanzler von Müller. 1830. III. 28-án.

történeti szempontból egyáltalán nem jelentősek. A szerbek magyarországi irodalmának fejlődése csak akkor veheti kezdetét, amikor tömegesebb és egyre gyakoribb településeik folytán külön szellemet képviselő népcsoporttá válnak. Azaz — még később: akkor, amikor polgárosodásuk folyamata megindul, s a nemzeti újjáéledés európai hulláma, — a délmagyarországi szlávtságot is munkára serkenti. — Addig csak Balkánról átmentett népköltészet és a bizánci kultúra hatása alatt kialakult egyházi irodalom virágzik egyházi szerb, majd szlaveno-szerb nyelven és szinte kizárólag papok által művelve.

Magyarországi irodalmunk kialakulását megelőző idők sem oly közömbösek azonban magyar szellemtörténeti szempontból, mint ahogy azt általában gondolják. Az irodalmak egymásrahatása, a szellemi javak kicserélődése bonyolult folyamat. Ismeretes péld., hogy Arany János „Jóka ördöge” című elbeszélő költeménye délszláv népmesei motívum. A Toldi *Szerelmének* egyes epizódjai is feltűnően emlékeztetnek egyes délszláv hősdalok motívumaira. Valószínűtlen, hogy Arany közvetlenül merített volna az eredeti forrásokból. Viszont közismert, hogy a régi magyar „históriás énekekből” s a középkori magyar ponyvából igen sok motívumot használt fel egyébként eredeti invenciójú műveihez. A históriás énekek kapcsolatát a délszláv népköltészettel (vagy talán a középkori közös népköltészeti anyaggal) fel kell tételeznünk. Ezeknek hatása Zrínyi nagy époszában is fellelhetők. Mindennek felkutatása azonban még további szorgalmas munkára vár.

Az újabb szerb irodalom, s ami ezzel egyértelmű: az élő szerb irodalom, az, amelyik könyvekben van örök formába rögzítve s szellemét minden nemzedék átéli — túlnyomórésze Délmagyarországon virágzott ki. A szerbség, Obradovics Dositej, a szerb Apáczai Csere János, kinek munkássága a szerbségre nézve oly nagy művelődéstörténeti jelentőséggel bír, talán az egyetlen kivétel. A szerb szellemi élet Magyarországon került kapcsolatba az európai szellemmel, itt termékenyült meg általa. Mindez természet-szerűleg következett abból a tényből, hogy a délvidéki szerbség magasabb életszínvonalon, kultúráltabb körülmé-

nyek között élhetett, mint török uralom alatt nyögő balkáni fajtestvéreik. Karadzics Vuk reformjait is a délvidéki szerbség fogadta el először, vívmányai (hogy a népnyelvet avassa irodalmi nyelvvé) közöttük váltak általánossá. Karadzics irodalmi igazolója az a költő, aki életművével vitathatatlanokká tette Vuk újításait: Radicsevics Branko is a délvidéki szerbség körében aratott diadalt. Mind e tényeket szerb írók is hangoztatják, mint legújabban Stefanovics Svetisláv,¹⁰³ aki többek között ezeket állapítja meg: „Mindkét irányban, tehát egyrészt a polgári művelődés kiépítésében, a polgári osztály megalakításában s életformájuk kialakításában, másrészt a nemzeti kultúra megújításában, a magyarországi szerbek jó másfél vagy két évszázaddal jártak a többi szerb előtt, úgy, hogy az új szerb irodalom itt fejlődött ki, magyar földön, itt már majdnem 200 éves hagyomány van mögötte s innen volt képes kisugározni egyéb szerb lakta területekre, amit meg is cselekedett”.

Az új szerb költészet (s általában irodalom) fejlődése tehát Karadzics Vuk reformjaival s népköltészet gyűjteményeinek kiadásával kezdődik, ahogy azt már bővebben kifejtettem. A szerb népköltészet ezzel be is vonul a világirodalomba. A magyar irodalom azonban csak német közvetítéssel vesz róla tudomást. A magyar irodalom eddig nem méltatta figyelemre a szerbség szellemi életét, noha magát Vukot is sok szál kapcsolja Magyarországhoz.

Goethe *Asanaginica* fordítására Kazinczy Ferenc figyel fel először. „Mennyei szépségű balladának” nevezi a költeményt s azonnal hozzálát lefordításához. Kazinczy 1789-ben fordítja Goethe német szövegéből, melyet sok más délszláv balladával együtt *Herder* gyűjteményéből ismerhetett. (Gyászdal Azzán Agának szép, de szerencsétlen nője felől. Először: Poétai Berek, 1813.)¹⁰⁴ Kazinczy nagy műgonddal fogott a fordításhoz. Ez kéziratán, javítgatásain is meglátszik.

¹⁰³ Stefanovics Svetisláv: A magyarországi szerbek szerepe az új szerb irodalomban. *Kalandja* 1945. május 15-i szám.

¹⁰⁴ Horváth János: Irodalmi népiesség kialakulása Faluditól Petőfiig.

Kazinczy is „morlak“ versnek nevezi mint Herder; valószínűleg nem is tudta, hogy délszláv népballada. Nagyjában megértette a ballada mélyebb értelmét, de vannak helyek, amelyek tájékoztatlanságát tanúsítják. A „Szuat“ szót, amely nászmenetet jelent, néptörzsnek gondolja. A monda Svátok nagy fejedelméhez (holott az eredeti a nászmenet vezetőjéről beszél) fogalmazványában tévovázik, hogy nagy vagy kis s-sel írja-e a „svatokat“. Először naggyal és azután törli és kis betű mellett dönt.

Még nagyobb Kazinczy megnemértése, amikor Asanagáné szájába adja: „bátyám kényszerítlek életedre“. Kazinczy nem ismeri azt a mohamedán világot és erkölcsöt, amelyben Asan-Agáné felnőtt. A mohamedán nő nem *kényszeríthet* egy férfit valamire, nem is beszélhet hozzá, mint egyenrangú ember. Ő csak könyöröghet, mint ahogy a rabszolga könyörög az urának valamiért. Pintorovics béget, Asan-Agáné bátyját Kazinczy „érzéktelennek és vadnak“ nevezi, holott a leggyengédebb megértést tanúsítja szerencsétlen hugával szemben. Tettei a huga javára irányulnak. Még egy nagy hiba Kazinczynál: „Imosk Szvatjait nagy vigan gyűjti össze“. — Az eredetiben gyászos menet a Szvátok gyűjtése és az indulása. A haljóslat, a tragikum bekövetkezése ott van a sorok mögött már az első mondatnál és kíséri a balladát az egész szövegen át. Kazinczy befejezése erőltetett, minden áron kifejezésre juttatja a tragikumot s ezel meghamisítja a vers lényegét. Kazinczy nem értette meg a „devojka“ (leány) értelmét, ő „özvegynek“ nevezi Azán-Agánét. Goethe „Bange Fürstin“-jét „kegyes nőnek“ mondja.

A fordítás egészében szép, megtartotta a balladás sejtelmességét. Meglepő Kazinczy nyelvének frissessége, eleven-sége. Nyelvújítói modorságának, avultságnak, idegenszerűségnek alig van nyoma.

GYÁSZDAL AZZÁN AGÁNAK
szép de szerencsétlen nője felől.

Morlak nyelvből, Góthe után.

Mi fejeérik a zöld erdő mellett?
Vallyon hó fejeérik-e vagy hattyú?
Volna hó, úgy már felolvadt volna;
Volna hattyú, úgy már felröppenne.

Játor az Azzának táborában.
 Oh, nem hó az, nem hó! sem nem hattyúl
 Vett sebében fekszik. Azzán-Aga.
 Anyja s huga látni jönnek ötet,
 Csak szemérmes félénk nője késik.

'S a'mint a seb már enyhülni kezdte,
 Azzán hű nőjének ezt izente:
 (Ezt izeni Azzán a hű nőnek:)
 „Menj, a' merre tetszik, udvaromból,
 S mérgem gyermekeim között ne érjen.“

Vette e' kemény szót a' kegyes nő,
 S elfagy minden vére ijedtében.
 Lónyérítést hallt felt erkélyére,
 S ezt gondolja: Azzán' Agga jött meg.
 A' toronyba fut, hogy egy szökéssel
 Gyászos életének végét vessen.
 Két szép lánya nyomban mégy utána.
 Sír sikolt, 's így szól a' bús anyához:
 Állj-meg! nem jött itt Azzán; e' ménék
 Pintorovics bátyádat hozták hozzád.

'S megfordult az Azzán-Agga' nője,
 S bátyja karjai közé dőlt félholtan.
 Lássd e' szégyent, bátya! Lássd e' mocskot!
 Engem hajt-el! anyját im ez ötnék!
 Bátyja nem szól, 's zsebéből kivonja
 A' piros selyembe rejtett írást.
 „Térne vissza anyja' hajlékához,
 „S menne máshoz, úgy ha tartja kedve.“

A hölgy, a' mint látta e' bús írást,
 Homlokát megcsóklá két fiának,
 Orczáját megcsóklá két lányának,
 Ah! De kisdedétől a' bölcsőben —
 Meghasad bús szíve el nem válhat!

Érzékitlen bátyja megragadja,
 'S felrepítvén a' nyerítő ménre,
 Mégy' nyargalva a' bús jajgatóval
 Tornyos kőfalához szülejének.

Nem sok egy hét, nem sok! S im az özvegy
 Már is sok nagy úrnak tűnt szemébe,
 Már is sok nagy úr kereste kedvét,
 S jobbját sok nagy úr kívánta már is!

Imoszk kádi legfőbb volt közöttük;
 S a' bús özvegy monda Pintrovicsnak:
 Bátyám, kényszerítlek életedre,
 Máshoz engemet ne adj megintlen!
 'Mert szegény magzatjaim' meglátta
 Vérző szívemet ketté repeszti.

Esdeklésivel nem gondola a Vad,
 S meg kell, úgymond, lenni; menj Immoszkhoz.
 Ah, de a' szegény szünetlen kéri:
 Küldj tehát Immoszkhoz egy levélkét,
 'S írd meg neki ezt az én nevemben:
 Kádi! a szép özvegy idvezl téged,
 És felette szépen kér, esdeklik,
 Hogy ha Szvátjaid majd véled jőnek,
 Hozz énnékem egy nagy hosszú fátyolt,
 Mellyel én, Azzán előtt elmenvén,
 Képemet mellyiglen elfedezzem,
 S kedves árvácskáimat ne lássam.
 E' levél mihelyt elére Immoszkhoz,
 Szvátjait nagy vigan özze gyűjti,
 S vélek a' szép hölgyhöz útra készül:
 'S a hosszú nagy fátyol véle mégyen.

S már elértek a nő kastélyához.
 'S már új férje' kastélyához hozzák.
 De midőn Azzán mellett mennének,
 Ah, az aprók anyjokat megláták.
 'S jer, mondanák, jer fel hajlékomba,
 'S végy szokott özsonnát magzatid közt!

Búsan hallja a' szót az Azzán nője,
 'S mond a' Szvátok nagy-fejedelméhez:
 Hagyd egy kiségy néped' megpihenni,
 Holmit' hogy nyújthassak apródimnak.
 Immoszk meghagyá pihenni népét,
 'S a' nő árvácskáihoz leszállá.
 Ad fiaknak tűzött eszímácskákat,
 Gazdag hosszú szoknyákat lyánkáknak,
 'S a' bölcsőben — fekvő ártatlannak,
 Annak is szép köntöst hágy továbbra.

Ezt meglátá Azzán, 's sóhajtozván
 Ezt mondotta a' síró kisednek:
 Hozzám jertek, árva kedves aprók,
 mert im vassá vált anyátok szíve,
 'S nem tud, nem tud többet ellágyulni!

A mint a bús asszony ezt megérté,
 Eljajdulva dőlt el álló-helyén,
 S lelke reszkető mellyét elhagyta,
 Magzatit sikoltva futni látván.

Kazinczy Ferenc.

A délszláv népköltészetnek a német irodalomban való diadalmas szereplés ébren tartja a magyar kortársak figyelmét, jóllehet a magyar irodalmi közvélemény csak később jut el a népköltészetnek a német romanticizmus teremtette megbecsüléséhez.¹⁰⁵

Kazinczy után nem kisebb költő, mint Kölcsey Ferenc lép a fordítók sorába. Továbbá Toldy Ferenc, a jeles irodalomtörténész és Bajza József, 8—8 műfordítással. Mindhárman németből fordítanak: hibáik és félreértéseik is nagyjából azonosak. Már a német minták is bővelődnek félreértésekben: a másodkézből vett fordítások még messzebb esnek az eredetitől. Kölcsey egy lírai és két epikai jellegű népverset fordít le a Kulin kapitány és Milos a latinok között című énekeket. Nyelve meg sem közelíti az eredeti természetes báját, üde természetességét, gördülékenységét és naív harmatosságát. A tizes szótagszámot sem tartja be, a német rímtelen ötös trocheust sem veszi át; fordítása inkább szabad fordítás, mint hű vagy kötött. A fokozások, ismételések, párhuzamok sajátos délszláv ízét és hangulatát valami bibliás ódonságú nyelvvél helyettesíti.

Toldy Ferenc, az úttörő irodalomtörténész, Veszely nyomán legelőször ismerteti magyarul a szerb népköltészetet a Felsőmagyarországi Minervában írt tanulmányában.¹⁰⁶ Ebben teszi közzé fordításait is. A tanulmányt az első alaposabb

¹⁰⁵ A magyar irodalomban a népköltészeti termékek gyűjtése már régebben megindult ugyan, de ezek csak egyéni, elszigetelt, kevésbé eredményes vállalkozások voltak. A közvélemény még nem áll a népköltészet jegyében. Így a magyar népköltészetnek nem is akad egy Vukkal egyidejű és hatású propagátora. Lásd: Horváth János, Irod. népiesség Faludytól Petőfiig. Farkas Gyula, A fiatal Magyarország kora, és Szerb Antal, Magyar irodalomtörténet című műveket.

¹⁰⁶ Toldy Ferenc, A szerbus népköltészetéről. Felsőmagyarországi Minerva. 1827. ápr. (1153—1167)

fordító Székács József is ismerte.¹⁰⁷ Rendkívül érdekes Toldy-nak az a megfigyelése, hogy a nagyobb versek Karadzicsnak köszöni a „mivészi elrendelést“. Ebben már Toldy is kifejezésre juttatja azt a gyanúját, hogy Vuknak is szerepe lehet a délszláv népköltészeti termékek olyatén létrejöttében, ahogy azok napvilágot láttak.¹⁰⁸

Az első költő, aki a magyar irodalomban eredetiből fordít: Vitkovics Mihály. Mint szerb író is jelentős, noha műveinek jelentősebb részét magyarul írta. Ugy a magyar, mint a szerb irodalmi életnek és szellemi ébredésnek áldozatos életű munkása, a magyar-délszláv közeledésnek egyik legelső tisztakeblű művelője. „Magyar könyvek fáradhatatlan kiadója, de felekezetének is buzgó támasza.“¹⁰⁹ A szerb Matica alapításában is érdemei vannak. Mindkét nyelvet tökéletesen ismeri s ez meg is látszik fordításain. Külön érdeme, hogy Vitkovics maga is gyűjtött délszláv népverseket. Ezek egy része előbb jelent meg magyar fordításban, mint szerb eredetiben. Ilyen pl. az egyik legsikerültebb és legismertebb fordítása: A Bácskai szekeresek című, melynek eredetiye sokáig ismeretlen volt. Eredetijét Sevcics, jeles szerb író találta meg Stojadinović-Srpkinja Milica költőnőnek egy 1862-ben megjelent kötetében. Kimutatja Sevcics hogy Vitkovics műveinek Szvörényi-féle kiadásban eredetiként egyes versek és szerb fordítások. (Pirulj rózsa, pirulj; Egész éjjel a fülemile; Két szerelmes csókolódzott; Egy szép estve; valamint a „Juh és farkas“ c. népmese.)¹¹⁰ Ezekről addig a magyar irodalomnak nem volt tudomása.

Vitkovics¹¹¹ nem csak a magyar, hanem a világirodalomban is első, aki szerb irodalomból fordított. Külföldi elődei — így Fortis és Grimm — nem tudtak jól szerbül.

Eredetiként szereplő fordításait nem számítva, 14 népdalt

¹⁰⁷ Székes József, Szerb népdalok és hősregék. 1836.

¹⁰⁸ Toldy megállapítását Bajza József is idézi „Szerb költők magyarul“ c. tanulmányában. Budapesti szemle 659. sz. 1951. 220. l.

¹⁰⁹ Szinyei József, Magyar írók élete és munkái.

¹¹⁰ Sevcics bírálta Bajza József dolgozatát és egészében le is fordította és ki adta azt Belgrádban. Bajza József: Szerb költők magyarul. Bp. szemle 1929—1951. évf. Bajza válasza uo. 220. lap.

¹¹¹ Radics Dusan, Vitkovics életrajza 1909 Ujvidék, Piukovics Gábor, Vitkovics „Spomen Milicije“, Philologiai közlőy 1887.

ültetett át. Az eredetinek formai titkait még nem ismeri. Trocheusokban és jambusokban fordít, de többnyire magyar versmértékben. Utóbbiak a legsikerültebbek; ma is élvezetes, élő versek. Az eredeti hangulati értékeit művészi ihlettel, értő beleértéssel menti át magyarra.

1836-ban jelenik meg Székács József fordításainak gyűjteménye „Szerb népdalok és hősrégék“ címmel.¹¹² Székács fordításainak egy része azonban már előbb is megjelent különféle lapokban és folyóiratokban elszórva. E gyűjtemény leg-hatalmasabb eredmény addig a délszláv népköltészet magyar fordításának történetében. Egyben az első gyűjteményes kiadás. Ma sem nélkülözhető: máig a legkomolyabb kísérlet. A gyűjtemény 123 lírai és 21 elbeszélő jellegű népverset közöl. Ezek közül Karadzics gyűjtéséből 120 származik. A teljességtől, persze, még roppant messze van e gyűjtemény is, — a rigómezei románckörből, mely a legművészebb és legjelentősebbek közé tartozik, csak egy verset közöl — mégis minden tiszteletet megérdemlő kísérlet. Tartalmi és alaki hűség tekintetében is bármelyik egykorú külföldi fordítással diadalmasan veheti fel a versenyt.

Székács jól tudott szerbüi. 1830-tól nevelősködik a rudnai Nikolics szerb családnál. Ebben az időben kezdi meg fordítói tevékenységét. A délszláv népköltészet egész életén át foglalkoztatta. Szüntelenül javítgatta, tökéletesítette fordításait, bővítette gyűjteményét. Huzamosabban tartózkodott Délvidéken, a Bánságban (mint a rudnai Nikolics család nevelője) és a Szerémségben. Maga is hallott a nép ajkáról énekelni délszláv hősdalokat „guzla“ kíséret mellett. Így a maga korában egyik kiváló szakértője is a délszláv hősdaloknak. E tény délszláv szempontból is megkülönböztető jelentőséget ad működésének. Székács ugyanis közvetlen megfigyeléséből, új adatokkal gyarapította a délszláv hősdalok formájáról és versmértékéről való tudásukat. Érdekes e szempontból Bajza Józsefnek, aki a legalaposabb tanulmányt írta idáig a szerb népköltészetéről a magyar irodalomban, a már idézett vitája Sevcics belgrádi íróval. Bajza szerint „Székács ismerte fel elő-

¹¹² Székács József, Szerb népdalok és hősrégék. 1887. Franklin társulat II. kiadás.

ször a szerb verselgés lényegét.¹¹³ Sevincs rámutatott, hogy Berics Pál egy tanulmánya Székács előtt már szabatosan határozza meg a szerb verset.¹¹⁴ E tanulmány azonban jobbra ismeretlen maradt. Bizonyos, hogy Székács nem ismerte. Hiszen a hősdalok mértékéről szólva új dolgot állít s nem említi igazolásul, pedig ezt bizonyára nem mulasztja el, ha ismeri a tanulmányt. Nyomósabb argumentum lett volna, mint az általa hallott „guzlár“-ra való hivatkozás. Székács a népkörében szerezte megfigyeléseit. Kezdetben ő is úgy fordított, mint elődei. De erre a nép között azt jegyezték meg, hogy fordításait így „nem lehet énekelni“ (Ovako se ne može poјati.)¹¹⁵ Székács leszögezi a kötelező tízes szótagszámot, a negyedik szótag utáni cezurát és pauzzát, valamint azt, hogy a hősdalok nem trocheusokban írnák, miként azt Karadzics is hitte. Maga ezeket írja: „Mit kell tartanunk a kül- és belföld fordításairól a hűség tekintetében, azt én eldönteni nem fogom sem nem akarom; de annyi bizonyos, hogy a szerb daloknak alakját, vagyis képletét, kiknek munkái eddig kezemben voltak, csak egyetlen adá álhatatosan vissza. A derék Vuk, dalainak első kötetében a szerb daloknak minden képleteit felhossa, a cezura helyét mindenütt szorosan kimutatja s a hősdalokra nézve az LIII. lapon nevezetesen ezt mondja: „A mi hősdalaink egyiglen tíz szótagúak, vagyis öt trocheuslábúak, úgy hogy a második láb után caezura következik“. Hogy a hősdalok tíz szótagúak, s hogy a negyedik szótaggal a szónak végződnie kell, az igaz, de hogy a hősdalok trocheusokban vagynak írva, az képtelen állítás. „S igen különös, hogy a fordítók fordításaikban éppen ahhoz ragaszkodnának, mi Vuk úrnak állításaiban hamis, azt pedig el-mellőzzék, mi az állításban helyes“.

Minden esetre Székács nevéhez fűződik az a dicsőség, hogy, ha nem is ő tisztázta először a délszláv verselés lényegét, a *legelsők* között járult hozzá s ebben még Vuk Karadzicsot is megelőzte. Fordításaiban azonban — ekkorra a hagyomány

¹¹³ Bajza József, Szerb költők magyarul. Budapesti szemle 1931 évf.

¹¹⁴ Letopis Matics Srpske, 1829.

¹¹⁵ Székács József, Szerb népdalok és hőregék. Budapest 1880. Olcsó könyvtár. Előszó.

ereje — ő is trocheusokban fordít, mivel szerinte, ezzel tartozik olvasóinak. Megfigyeléseit mégis érvényre juttatja némiképen. A negyedik szótag, (második versláb) utáni híven megtartja a meccetet.

Sok-sok népdalgyűjtőt megelőzve, nem hagyja figyelmen kívül, hogy a „szerb dalok“ a melódiával együtt születtek.¹¹⁶

Tartalmi hűség szempontjából Székácsnak igen jó minősítést kell adnunk: máig is alig múlták felül. Formai szempontból már bíraltuk; erről még csak ennyit: feleslegesnek mondott trcheusai olykor bizony meg-megbiccenek s a kötelezőnek felismert tízes szótagszám ellen is megenged olykor — bár nem túl gyakran — egy kis „költői szabadságot“. Némelyik fordításán meglátszik, hogy költő tolmácsolja a költszetet: meg van bennük a költőiség ígöző ereje. A legnagyobb baj, s egyben igen súlyos hiba, a költő nyelve. Székácsnak az „almanach lira“ iskolázott stílusa egyáltalán nem felel meg az eredeti versek népi természetességének. Tévedések, félreértések, természetesen Székács fordításában is vannak, de a tárgyilagos bírálónak el kell ismernie, hogy sokkal gyérebben, mint az egykorú vagy megelőző német és magyar áttünetésekben. Sőt azt kell mondanunk, hogy Székácsot a későbbi fordítók is csak hellyel-közzel múlták felül. Kedvező megállapításainak azonban inkább etikai fordításaira vonatkozik. Lirai jellegű átköltései — ámbár Székács lelkiismeretesen tanulmányozta délszláv népszokásokat is — kevésbbé hívek; a lirai versek hangulati értékei ugyanis — a lira természetében rejlő okok miatt — fontosabbak a tartalmi hűségnél is és Székács stílusa ezekben, sokkal inkább zavarólag hat, mint az etikai jellegű hősdalokban. A lirai népdalok azonban a délszláv népköltészetnek is kevésbbé értékes részét képezi; azon tengernyi népdalról van szó, melyek nagyrésztnek néprajzi becse nagyobb a költőinél. Mutatványul és összehasonlításul legyen szabad idéznem az Azán-Agáné oly híres

¹¹⁶ S valóban, ha meggondoljuk, hogy szerb dalokat együtt énekelni szokták s akkor a cezura pauzául, melynél az éneklő nyugodni s lélekzetet venni látszik: mind a megjegyzést igaznak, mind a cezura megtartását elkerülhetetlenül szükségesnek kell tartanunk. Székács, Előszó.

balladájának fenséges bevezető sorait Székács és Kazinczy fordításaiban:

Székács:

Mi fejrlik ott a zöld hegyekben?
Hó az ott tán vagy tán hattyúfalka. —
Hó ha volna, rég elolvadt volna,
Hattyúfalka elszállt volna régen.

Kazinczy:

Mi fejrlik a zöld erdő mellett?
Vallyon hó fejrlik e vagy hattyú?
Volna hó, úgy már felolvadt volna;
Volna hattyú, úgy már felröppenne.

A délszláv népköltészet Székács fordítása után általában ismeri és állandóan számon tartja a magyar irodalmi közvélemény Szász Károly A Világirodalom nagy eposzai c. művében külön fejezetet szentel „a szerb épikának”. Az Arany-Gyulai-féle népköltési gyűjtemény megjelenése is ébren tartja és fokozza a már felkeltett figyelmet. Ennek következménye, hogy Gyulai másodszor is megjelenteti Székács kötetét. 1848 mégis hatalmas sötét árkot von a két nép közé, sorsfordulóvá lesz irodalmi kapcsolataik a kölcsönös megismerésük folyamatában, bizonyosággul annak, hogy a népek életében a szellemi érintkezés is mennyire a nemzeti és politikai élet függvénye. 1867-ben csak tovább mélyül a szakadék. Az új szerb irodalom megszületése eddig ki sem mutatott mértékben a magyar irodalmi megújhódás és nemzeti ébredés visszhangja volt.¹¹⁷ Maga Skerlics is kevesli azt, ami kutatás ebben az irányban történt és kifejezésre jutattja abbéli meggyőződését, hogy a magyar irodalmi hatás sokkal nagyobb volt, mint amennyit arról akár magyar, akár szerb részről tudomásul vették.¹¹⁸ A 67-es hangulatra jellemző, hogy Jaksics György, a Radicevics nyomába lépett egyik legnagyobb szerb költő így kiáltott fel: *Sad nemam ni Petőfia više*“ (Most Petőfim

¹¹⁷ Skerlić, Omladina i njena knyizevnost. (Skerlics az első nagy szerb irodalomtörténetíró.)

¹¹⁸ Skerlics, Oml. i njena knjiž. Fejezet a magyar irodalmi hatásokról a szerb irodalomra.

sincs többé) A délszlávságnak fel kellett ismernie, hogy az osztrák politika uszítója volt. Az ellenszerv a kiegyezés után a magyarság ellen fordult s a két nép útjai végzetesen eltávolodnak.

Fordítások azért, jelennek meg ezután is. A fordítók fele részben délszlávok, vagy délszláv származásuak. Radics György a rigómezői hősdalok ciklusából fordít magyarra.¹¹⁹ A mintákat Novákovics Stojan Kosovo című 20 kiadást megért kötetéből vette.¹²⁰ Átültetéseit alaki és tartalmi hűség jellemzik, vérbeli költői erő nélkül. Az Olcsó Könyvtárban jelennek meg Erődi Béla fordításainak gyűjteménye.¹²¹ Külön figyelmet érdemelnek meg Dömötör Pál fordításai,¹²² szépségük és költőiségük által. Bajza is kiemeli Omer és Merima című, valamint Kraljević Marko ramazan alatt iszik c. fordításait, s előbbi a legszebb magyar fordítások közé sorolja. A leglelkesebb fordítók közé tartozott Margalics Ede.¹²³ 31 Krajevics Markóról szóló népdalt fordított. Ezek közül 11 Karadzics gyűjteményéből származik. Mind a szerb mind a magyar kritika elismeréssel fogadta. Szép fordításokat közölt a Rigómezői ciklusból is.¹²⁴ 8 ballada fordítását közli itt, de megszakítás nélkül azon kísérletek visszhangjaképen, hogy a szerb hősdalokat egységes naiv éposszá forrasszák össze. Margalits formahű, pontos fordító. Gyenge rímei rontanak fordításának szépségén. Különben sem költő. Az újabbak közül megemlíthető Szegedy Rezső és Csuka Zoltán. Előbbi a magyar vonatkozások lelkes és avatott nyomozója volt a dél-

¹¹⁹ Radics György, Rigómezei dalok, Zombor, 1882. u. ö. Tarkaságok, Zombor 1881.

¹²⁰ Novákovics Stojan, Kosovo, Beograd 1871.

¹²¹ Erődi Béla, A Balkán félszigeti népek költészetéből. Olcsó könyvtár, 844—845. sz. Budapest 1892.

¹²² Dömötör Pál, Őszi rózsák. Zombor 1895.

¹²³ Margalits Ede, Márk királyfi (A Szent István Társulat) üléseiből 17 sz. Budapest, 1896. Kraljevics Marko. Olcsó könyvtár 1899. 1107—1110. sz.

¹²⁴ Margalits Ede, A rigómezei ütközet. (A Szent István Társ. üléseiből 33 sz. Budapest 1898.

szláv költészetben. Kutatásai illusztrálására ültet át még lefordítatlan népverseket igen szépen. Utóbbi folyóiratában a Kisebbségi Szemlében tett közzé többé-kevésbbé sikerült fordításokat. Artisztikuma messze viszi az eredeti versek szépségétől. Fordításai inkább átköltések, mint az eredetinek hű tolmácsolásai.

CHRONOLOGIA.

1690. Csernojevits Arsen ipeki pátriárka 10.000 délszláv nemes családdal letelepszik Délvidéken.
1774. Velencében megjelenik Fortis Alberto „Viaggio in Dalmazia.”
1775. Goethe „Asanaginica”-ja.
1779. Herder kiadja „Volkslieder” c. kötetét, melyben négy „Morlak” verset közöl.
1789. Kazinczy lefordítja Goethe szövegéből a: „Gyászdal Azzán-Agának szép, de szerencsétlen nője felől” c. délszláv népballadát.
1815. A „Poétai Berek”-ben megjelenik Kazinczy „Gyászdal Azzán-Agának szép, de szerencsétlen nője felől” c. fordítása.
1814. Sztefanovits Karadzics Vuk délszláv népdal gyűjteménye megjelenik.
1816. Vuk meglátogatja Grimm Jakabot Casselben, utána Goethehez utazik Weimárba.
1816. Kezd Vitkovits Mihály szerb dalokat magyarra fordítani.
1825. 15-án átadja Vuk Goethenek a délszláv népdalok első kötetét Grimm J. ajánlólevele kíséretében.
1824. Vuk ismét Weimárba utazik hogy átadja Goethenek a két — éppen elkészült — délszláv népdalkötetet.
1824. Talvj foglalkozik a délszláv népköltészettel. Talvj és Goethe közötti levelezés, amely a délszláv népköltészet tárgyára vonatkozik és ugyanebben az évben be is fejeződik.
1826. Talvj kiadja a délszláv népdal II-ik kötetét; ebben az évben látogatja meg Goethét Weimárban (Ez alkalommal ismerkedik meg Grillparzerrel).
1826. Bemutatja Goethe a délszláv népdalokat Karl August nagyhercegnek.
1826. Kezdi Gerhard W. Milutinovics Sima-val fordítani a délszláv népdalokat németre; ugyanebben az évben küld belőlük egynéhányat Goethenek.
1827. Goethe felhívja Zelter barátja figyelmét a délszláv népdalokra; ebben az évben felhagy a népköltészettel való foglalkozással.
1827. Prosper Merimée kiadja a „Guzla” c. könyvét.
1827. V. Schedel (Toldy) Ferenc kiad egy tanulmányt a „Szerbus népköltészetéről.”
1828. Megjelenik Gerhard W. „Vila” c. délszláv népdalkötete.

1828. Talvj férjhez megy dr. Robinson Edward amerikai theológushoz és urával meglátogatja Goethet. Ez második és egyúttal utolsó találkozására Goethevel.
1850. Székács József kezdi magyarra fordítani a délszláv népdalokat.
1855. Miklosics Ferenc kiadja az „Asanaginica“ eredeti kéziratát az „Über Goethes Klaggesang“ c. tanulmányában.
1850. Magyarra fordít délszláv népdalokat Kölcsey, Toldy és Bajza József.
1892. Erődi Béla „A Balkán félszigeti népek költészetéből“ c. műve.
1899. Margalits Ede „Márk királyfi és rigómezei ütközet“ c. műfordítása.
1905. Németre fordítják „Asanaginicát“ Lucerna Kamilla és Curcsin Milán.
1952. Jelenik meg Lipcsében német nyelven Jovánovics Katalin délszláv antológiája, amely népdalok is közöl.

„B I B L I O G R Á P H I A „

- Herder, Volkslieder, „Stimmen der Völker in Liedern“ (Ausg. Hempel, Herders Werke, Berlin.
- Müller, Johann, Stimmen der Völker in Liedern (1871).
- Goethes Werke, (Weimarer Ausgabe 1887-től).
- Goethe—Jahrbuch (Herausg. von Ludwig Geiger, Frankf. am Main. 1881-től).
- Fortis, Alberto. Viaggio in Dalmazia; in Wenezia MDCCLXXIV.
- Fortis, Alberto. Reise in Dalmazien, aus dem Italienischen, Bern 1776.
- Fortis, Alberto, Saggio d'Osservazioni sopra l'isola di Cherzo ed Osero. In Wenezia. MDCCLXXI.
- Kacsics—Miosics, Andrija, Razgovor ugodni naroda slavinskoga, Venezia, 1759.
- Appendini, Fr. M., Notizie istorico-critiche Storia e Letteratura de Ragusa MDCCII.
- Haym, R. Herder nach seinem Leben und seinen Werken. Berlin, 1877.
- Riemer, Friedrich Wilhelm., Mitteilungen über Goethe. Berlin 1841.
- Talvj, Volkslieder der Serben. Halle 1826.
- Gerhard, W. Vila. serbische Volkslieder und Heldenmärchen. Leipzig 1828.
- W. Gerhards Gesänge der Serben. Leipzig 1877.
- Les Morslaques von J. W. C. D. V. R. (Justine Wynne Comtesse de Ursine Rosenberg) Venezia 1784.
- Burghard C. A., Goethes Unterhaltungen mit dem Kanzler Friedrich von Müller. Stuttgart 1898.
- Eckermann Joh. Peter, Gesprächen mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens. Leipzig 1876.
- Riemer, Fr. W., Briefwechsel zwischen Goethe und Zelter aus den Jahren 1796—1852. Berlin 185.
- Briefwechsel des Großherzogs Carl August mit Goethe Weimar 1865.

- Goethe und die Brüder Grimm* von Reinhold Steig. Berlin 1892. Verlag Wilhelm Hertz.
- Freundesbriefe von Wilhelm und Jakob Grimm*, Heilbronn 1878.
- Jakob Grimm*, Kleinere Schriften (Rezensionen und vermischte Aufsätze) Berlin 1869.
- Grillparzer*, Selbstbiographie (Sämtliche Werke, Stuttgart 1887.
- Stefanovics—Karadzics Vuk*, Mala prostonarodna Slaveno—serbska pjesmarica, Vienna 1814.
- Curcsin*, Milan, Das serbische Volkslied. Leipzig 1905.
- Kazinczy Ferenc* eredeti kéziratai.
- Kölcsey Ferenc*, Összegyűjtött költeményei.
- Székács József*, Szerb költők. 1887.
- Bajza József*, Szerb költők magyarul. 1829.
- Radics Dusán*, Vitkovics életrajza. Ujvidék, 1909.
- Szerb Antal*, Magyar irodalomtörténet.
- Farkas Gyula*, A fiatal Magyarország kora.
- Skerlics Jován*, Omladina i njena knjizevnost 1848—1871-ig.
- Popovics Bogdán*, Clanci i rasprave. Beograd.

TARTALOM.

Előszó.	3
I. Herder. — Sturm und Drang korszak. — Kacsics gyűjteménye Fortis útján Herderhez jut. — Herder három „Morlak“ fordítása.	5
II. A fiatal Goethe. — Goethe Asanaginica fordítása. — Asanaginica sajátosságai (eredete és jellege).	9
III. Karadzics és Grimm J. — Romantikus korszak. — Karadzics kibontakozása. — Karadzics és Grimm J. barátsága és együttműködése a népdalok gyűjtésében. — Goethe és Vuk.	17
IV. Goethe és Talvj. — Klasszikus korszak. — Goethe figyelme újból a délszláv népköltészetre irányul. — Talvj fordításai Goethe irányítása szerint. — Gerhard W. folytatja Talvj elkezdett munkáját.	24
V. A magyar irodalom felé. — Délszlávtság egy ága Dél-magyarországon telepszik meg. — Kazinczy Ferenc Azzán-Agáné gyászdala. — Kölcsey, Toldy és az első eredetiből fordító költő: Vitkovics Mihály. — Székács József „Szerb népdalok és hősrégék“. — Kisebb fordítások.	36

MINERVA-KÖNYVTÁR

1. Thienemann Tivadar: Mohács és Erasmus. 1924. (Elfogyott.)
2. Huszti József: Platonista törekvések Mátyás király udvarában 1925. (Elfogyott.)
3. Zolnai Béla: A látható nyelv. 1926. 2.— P.
4. Becker, C. H. porosz kultuszminiszter és Szekfű Gyula: Gragger Róbert emlékezete. 1927. 2.— P.
5. Hóman Bálint: A magyar történetírás első korszaka. 1927. (Elfogyott.)
6. Máté Károly: A magyar önéletírás kezdetei. 1927. 2.— P.
7. Szerb Antal: Az udvari ember. 1927. 2.— P.
8. Fábián István: A francia konzervativizmus filozófiai alapvetői. 1927. 1.— P.
9. Eckhardt Sándor: Sicambria. 1927. 2.— P.
10. Faludi János: Dudith András és a francia humanisták. 1928. 2.— P.
11. Máté Károly: Irodalomtörténetírásunk kialakulása. 1928. 2.— P.
12. Halasy-Nagy József: Kornis Gyula, mint kultúrpolitikus. 1928. 2.— P.
13. Prohászka Lajos: Vallás és kultúra. 1928. 2.— P.
14. Zolnai Béla: Balassi és a platonizmus. 1928. 2.— P.
15. Tóth Béla: Rousseauista politikusok. 1928. 2.— P.
16. Keresztúry Dezső: A nemzeti klasszicizmus essay-irodalma. 1928. 2.— P.
17. Weszely Udön: Pedagógiai alapfogalmak változása. 1928. 2.— P.
18. Szerb Antal: Magyar preromantika. 1929. 2.— P.
19. Eckhardt Sándor: Magyar humanisták Párizsban. 1929. 2.— P.
20. Zolnai Béla: Körmondattól és tiráda. 1929. 2.— P.
21. Weszely Udön: Az egyetem eszméje és típusai. 1929. 2.— P.
22. Farkas Gyula: Romános-romántos-romantikus. 1929. 2.— P.
23. Huszti József: Janus Pannonius és Anjou René. 1929. 2.— P.
24. Máté Károly: Sajtó és tudomány. 1929. 2.— P.
25. Thienemann Tivadar: Irodalomtörténeti alapfogalmak, II. kiadás. 1931. Vázonkötésben 10.— P.
26. Kastner Jenő: Együgyű lelkek tüköre. 1929. 2.— P.
27. Eckhardt Sándor: Az utolsó virágének. 1930. 2.— P.
28. Halasy-Nagy József: Gróf Klebelsberg Kuno mint publicista. 1930. 2.— P.
33. Becker, C. H. volt porosz kultuszminiszter: Nemzeti öntudat és a nemzetközi megértés. 1931. 2.— P.
34. Farkas Gyula: Táj- és nemzedékszemlélet a magyar irodalomban. 1931. 2.— P.
35. Kardos Tibor: A laikus mozgalom magyar bibliája. 1931. 2.— P.
36. Kardos Tibor: Callimachus. 1931. 2.— P.
37. Eckhardt Sándor: Az összehasonlító irodalomtörténet Középeurópában. 1932. 2.— P.
38. Pukánszky Béla: Hegel és magyar közönsége. 1932. 2.— P.
39. Ligeti Lajos: A magyarság keleti kapcsolatai. 1932. 2.— P.
40. Váczy Péter: A szimbolikus államszemlélet kora Magyarországon. 1932. 2.— P.
41. Hankiss János: Nemzetkép és irodalomkutatás. 1932. 2.— P.
42. György János: A kereszténység védőbástyája. 1933. 2.— P.
43. Turóczi-Trostler József: Magyar cartesianusok. 1933. 2.— P.
44. Halasy-Nagy József: Pauler Akos 1876–1933. 2.— P.
45. Zolnai Béla: A janzenizmus európai útja. 1933. 2.— P.
46. Birkás Géza: Mistral és a magyarok. 1933. 2.— P.
47. Mayer Erzsébet: Az írói önérték a renaissance korában. 1935. 2.— P.
48. Juhász Gergely: Klopstock magyar utóköra. 1935. 2.— P.
49. Halasy-Nagy József: A fiatal Dilthey. 1934. 2.— P.
50. Prohászka Lajos: A Vándor és a Bujdosó. Második kiadás. Vázonkötésben 6.80 P.
51. Zolnai Béla: A gallikanizmus magyarországi visszhangja. 1934. 2.— P.
52. Noszlopi László: A szellem vádlója. Ludwig Klages filozófiája. 2.— P.
53. Kardos Tibor: Az Albertiek édenkertje. 2.— P.
54. Zolnai Béla: Szavak sorsa, magyar gondolatformák. 2.— P.
57. Zolnai Béla: Erdély egyeteme. 2.— P.
58. Gáldi László: Erdély hivatása Délkelet-Európa művelődésében. 2.— P.
59. Országh László: Az angol regény kezdete. 4.— P.
101. Szöllősy Klára: A zeneművészet. 2.— P. (Elfogyott.)
102. Horvát Edith: Biedermeier-életképek. 2.— P.
103. Schmidt Ilona: A német romantika magyar kritikája. 2.— P.
104. Dömötör Tekla: A passiójáték. 2.— P.
105. Bátori Dagmár: A heroizmus az újabb német irodalomban. 2.— P. (Elfogyott.)
106. Pogány Zsuzsa: Nőemancipáció. 2.— P.
107. Kerekes Sándor: Lomnitz Meltzl Hugó. 2.— P.
108. Mayer Ilona: A német udvari költészet a 18. században. 2.— P.
109. Czizler Abel: Felső-őri Pyrker János László. 2.— P.
110. Dukony Mária: Az Alföld a német irodalomban. 2.— P.
111. Szekrényessy Margit: Romantika. 2.— P.
112. Horváth Magda: A török veszedelem a német közelemlényben. 2.— P.
113. Kepp Marianne: Romy Károly György Göttingában. 2.— P.
114. Grünfeld Miksa: Az utópia. 2.— P.
115. Reissner Valéria: Magyar színészek Bécsben. 2.— P.
116. Szent-Királyi Margit: H. G. Bretschneider első budai évei. 2.— P.

117. Dombay Klára: Apologetikus történet szemlélet. 2.— P.
118. Angyal Endre: Theatrum Mundi. 2.— P.
119. Szabolcs Ferenc: A nemzeti játékszín eszméje. 2.— P.
120. Koczogh Ákos: Expresszionizmus. 2.— P.
121. Friedmann Ilona: Heine utókora. 2.— P.
122. Hajabáts Márta: Árpád-házi Szent Erzsébet hagyománya a német irodalomban. 2.— P.
123. Kolos István: Gróf Mailáth János (1786—1855). 2.— P.
124. Németh Sára: Kolbenheyer Mór. 2.— P.
125. Lengyel Béla: Nietzsche magyar utókora. 2.— P.
126. Robitzek Márta: Saphir Gottlieb Mór. 2.— P.
127. Blázy László: A Megváltó képe. 2.— P.
128. Vajda Ilona: Batsányi János és Baumberg Gabriella. 2.— P.
129. Magyar László: A német munkáirodalom története. 2.— P.
130. Sashegyi Oszkár: Német felvilágosodás és magyar cenzúra 1800—1850. 2.— P.
131. Markó Ilona: II. József és az erdélyi szászok. 2.— P.
132. Várkonyi Margit: A romantikus regény. 2.— P.
133. Lakos Sándor: Tessedik Sámuel és a német szellemi élet. 2.— P.
134. Istóka Dezsőné Mein Rózsa: A generációs regény. 2.— P.
135. Orsós Margit: Az idill. 2.— P.
136. Sziva József: Pesszimizmus, részvét és szeretet. 4.— P.
137. Zadányi Éva: Batsányi János és Johannes von Müller. 2.— P.
138. Gróf Crouy-Chanel Katalin: Johannes von Müller magyar barátai. 2.— P.
139. Radnai Béla: Faj, nép, emberiség. Az eszmék harca a német és magyar felvilágosodás irodalmában. 4.— P.
140. Ürkényi Ottília: A művészettörténeti gondolat. 2.— P.
141. Csia Klára: A filhellénizmus. 2.— P.
142. Faragóné Polgár Margit: Unger Sabatier Karolina. 4.— P.
143. Benedek Klára: A Jénai Magyar Asványtani Társaság Tagjai. 2.— P.
144. Szalóky Mária: Gróf Markovich Miklósné és Kármán József levelezése 1789. 2.— P.
151. Bachrach Imre: Romy Károly György és a jénai egyetem.
152. Habis György: Goethe magyar utókora I. Kazinczy nemzedéke.
153. Sz. Nemes Éva: Batsányi Párizsban 1810—11.
154. Pál Margit: Batsányi Párizsban 1820.
155. Molnár Györgyi: A családi élet válsága a mai német regényirodalomban.
156. Nagy Emilné Vass Éva: Besztercebánya és a német szellemi élet.

A MINERVA 1922—1941. I—XX. teljes évfolyama a hozzá tartozó Minerva-Könyvtár pötfüzeteivel 200. — P.

MEGRENDELHETŐ:

Donubia Könyvkiadó, Budapest, IV., Apponyi-tér 1.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSÉTT.

A nyomdaiért felelős: Mészáros József igazgató.